

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖREBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 3 frt 20 kr. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 1 frt 50 kr. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 2 frt. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 3 frt 20 kr. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 3 frt 55 kr. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 3 frt 05 kr. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 3 frt.

Nyolczadik kötet. I. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes*től. 40 kr. — II. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria, 1563—68. *Wertheimer Ede*től. 30 kr. — III. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre*től. 10 kr. — IV. Az első hazai hírlap, 1705—1710. *Thaly Kálmán*tól. 30 kr. — V. Dobó István Egerben. *Gyárfás István*tól. 50 kr. — VI. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Farkas*tól. 10 kr. — VII. Ízsáknegyuti utam. *Rómer Flóris*tól. 10 kr. — VIII. Béi Mátyás. *Haan Lajos*tól. 40 kr. — IX. Tata fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztáv*tól. 40 kr. — X. A körmezli régi kamara és grófjai. *Krizskó Páltól*. 40 kr.

Kilenczedik kötet. I. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. *Wertheimer Ede*től. 50 kr. — II. A Limes Dacicus első része. *Torma Károly*tól. 90 kr. — III. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi Sándor*tól. 10 kr. — IV. A kalendáriumokról. *Jakab Elek*től. 40 kr. — V. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. *Torma Károly*tól. 1 frt. — VI. A zámí és ohati apátságok. *Balassy Ferenc*től. 30 kr. — VII. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi Sándor*tól. 10 kr. — VIII. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Myskowszky Victor*tól. 40 kr. — IX. Marsigli élete és munkái. *Béliczay Jónás*tól. 60 kr. — X. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv*tól. 50 kr. — XI. A paraszt vármegye. *Gyárfás István*tól. 30 kr. — XII. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth Béla*tól. 20 kr.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándor*tól. 20 kr. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály*tól. 50 kr. — III. Forgách Ádám és Báthory Sölla ékszereinek történetéből. *Majláth Béla*tól. 20 kr. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztáv*tól. 40 kr. — V. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István*tól. 50 kr. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népdalban. *Kozma Ferenc*től. 30 kr. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlete Inínchou 1607-ben. *Majláth Béla*tól. 20 kr. — VIII. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás István*tól. 60 kr. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándor*tól. 10 kr. — X. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásaival szemben. *Wertheimer Ede*től. 20 kr.

A SÁROSPATAKI

EV. REF. FŐISKOLA

1621-IKI TÖRVÉNYEI.

BÉKEFI REMIG

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1899. évi január 9-iki ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1899.

A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei.

I. FEJEZET.

Az iskola szervezete 1621-ben.

I.

A törvény kéziratai. — Sárospatak (Zemplén vm.) már a középkorban előkelő helye nemzeti művelődésünknek. Itt virágzott az Ágostonosok neves iskolája, melyben Kisvárdai János rector Szalkai Lászlót, a későbbi esztergomi érseket, 1489-ben a trivium és quadrivium tárgyaira oktatta.¹⁾

A hitújítás elterjedésével — mint másutt is sok helyen — ez az iskola is bezáródott, s megnyílt helyette egy másik, az ev. reformátusoké. Hogy mikor? — egész biztosan nem tudjuk; de nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy 1530-ban, vagy 1531-ben már megvolt.²⁾ 1539. nov. 17-én meg már okirat is említi.³⁾

Életének első száz éve az izmosodás, az erősödés korszaka. Fejlődésére döntő befolyással volt, hogy Sárospatak ura 1620-ban (I.) Rákóczy György lett.

¹⁾ *Békefi Remig*: A közoktatás története Magyarországon a kereszténység fölvetésétől a kiegyezésig. (*Mallekovits Sándor*: Az ezredéves kiállítás eredménye V. köt. 140. l.) — Külön lenyomatban *Közoktatás* ez. alatt, 8. l.

²⁾ *Szombati János*: Historia scholae seu collegii ref. Sárospatakiensis. 53., 57., 60. l.

³⁾ A sárospataki ev. ref. főiskola levéltára 1. 28. sz. Figyelmemet Zsoldos Benő levéltárnok úr hívta föl rá kutatásom alkalmával.

Ő a sárospataki iskola ügyét egészen szíven hordozta s anyagi és szellemi felvirágzásának összes tényezőit felkarolta.¹⁾ Ezért terjeszti ki figyelmét az iskola szervezetére is.

A sárospataki iskolának — természetesen — már megalakulása óta voltak törvényei. Ezeket (I.) Rákóczy György rendeletére, 1621. január 8-án, újra átdolgozták.²⁾ Nevezetesen ez, hiszen a harmincz éves háború első szaka ekkor még javában folyt s a nikolsburgi béke még csak egy év múlva következett.

Az 1621-iki sárospataki törvényeknek a XVII. századból két kézirata maradt ránk. Az egyik Sárospatakon van az ev. ref. főiskola könyvtárában; a másikat Marosvásárhelyt az ev. ref. collegium könyvtára őrzi 10.213. szám alatt.

Eddig, a kik a sárospataki ev. ref. főiskoláról írtak, mind az előbbi használták. Ebből merített³⁾ Szinyei Gerzson is, midőn »A sárospataki főiskola Comenius előtt és idejében« című, tudományos gonddal és szakavatottsággal megírt felolvasását készíté.

A másik, a marosvásárhelyi példány eleddig figyelmen kívül maradt. Molnár Aladár még csak sejtí, hogy az 1621-iki »törvények eredeti példánya talán most is ott (Marosvárhelyt) van.«⁴⁾ Ez a marosvásárhelyi példány az eredeti, s olvasható a sárospataki iskola anyakönyvében a sajátkezűleg aláíratkozó tanulók névsora előtt. Ez az anyakönyv Marosvásárhelyt beszédes emléke azon viszontagságos időknek, midőn a sárospataki iskola, otthonát veszítve, 1671-ben Gyulafehérvárra,⁵⁾ majd 1716-ban Marosvásárhelyre⁶⁾ menekült. Tanárok és tanulók mint féltett kincsöket viszik magukkal vándorútjukra ezen

¹⁾ Szinyei Gerzson: A sárospataki főiskola Comenius előtt és idejében. (Sárospataki Lapok 1892. 295—296. l.)

²⁾ H. Fejezet. Az iskola törvényei 1621-ben. Bevezetés.

³⁾ Szinyei Gerzson: A sárospataki főiskola Comenius előtt és idejében. (Sárospataki Lapok 1892. 294., 325. és 357. l.)

⁴⁾ Molnár Aladár: A közokt. tört. 526. l. 65. jegyz.

⁵⁾ Koncz József: A marosvásárhelyi evang. reform. Collegium története 114. l.

⁶⁾ U. az.: U. o. 159—163. l.

anyakönyvet, s így mentik meg részünkre XVII. századi oktatásügyünknek egyik becses kútforrását.

Az anyakönyv folio-alakú kézirata. A 96—129. oldalakon olvasható a sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvénye ily bekezdéssel: »*Leges Scholae Saarospatachinae.*»

Ezt az eredeti kéziratot immár majdnem kétszázados új otthonában, Marosvásárhelyt 1898. jún. havában tanulmányoztam s egész terjedelmében lemásoltam.¹⁾ A kézirata igen szép írás; de kár, hogy az egyes lapok széle és sarka több helyütt leszakadt, s így itt a szöveg is hiányos. A hézagok — természetesen — másolatomban is megmaradtak. Már ezek kiegészítésének a gondolata egymaga is elég volt, hogy a törvény sárospataki példányát is áttanulmányozzam. De meg a törvény két kéziratának egybevetését történetírói tiszttem is megkövetelte.

Ily tudattal kerestem föl Sárospatak főiskolájának könyvtárát 1898. júl. havában.

Az 1621-iki törvénynek itt levő kézirata első pillanatra elárulta, hogy nem ez, hanem a marosvásárhelyi az eredeti. S ebben megerősített a marosvásárhelyiről készített másolatom egybevetése²⁾ a sárospataki kézíratall.

Az összehasonlításból kitűnt, hogy a marosvásárhelyi és a sárospataki lényegileg egy és ugyanaz. A főeltérés a primárius tanulók, a contrascrība és a könyvtárnok hivatalát és esküjét tartalmazó részekben van; mert ezeket a marosvásárhelyi törvények vagy sehogyan sem, vagy másként tartalmazzák mint a sárospataki kézirata.³⁾

Szóval a sárospataki kézirata fiatalabb s a jelzett különbségek 1621 után kerültek a törvény szövegébe.

A két kéziratnak általánosságban megállapított azonossága lehetővé tette, hogy a marosvásárhelyi példányról készült

¹⁾ Belső köszönetemet e helyütt is kifejezem Koncz József könyvtárnok úrnak azon szívességéért, melylyel búvárkodásom közben kezemre járt.

²⁾ Szinyei Gerzson könyvtárnok úr szíves készséggel segített az egybevetés munkájában. Fogadja ez úton is hálás köszönetemet.

³⁾ Művem folyamán részletesen szólok a törvények idevágó rendelkezéséről; a Függelékben meg közlöm a törvény szövegét.

másolatom hézagait a sárospatakiból — egy-két hely kivételével — kiegészíthettem. S így kéziratom a sárospataki iskola 1621-iki törvényeinek — néhány sor leszámításával — teljes szövegét tartalmazza.

Van az 1621-iki törvénynek egy XVIII. századi kézírata is, melyet Zemplénavármegye levéltára őriz a sárospataki collegium 1759-iki visitatiójára vonatkozó iratai között. Ad Loculo 100, Nr. 435.¹⁾

A sárospataki főiskola 1621-iki törvényei becsések *keletkezésüknél, tartalmuknál és azon hatásnál* fogva, melyet hazai oktatásügyünk tekintélyes részére gyakoroltak. Itt az ideje, hogy már egyszer teljes szövegökben napvilágra jussanak s tudományosságunk közös kincsévé legyenek.

II.

A törvény forrása. — A törvény maga jeleli meg a legfőbb forrását, midőn a bevezetésben elmondja, hogy ezeket a törvényeket az elődök írták össze, eddig meg is tartották s használat által megerősítették; most (1621) azonban (I.) Rákóczy György megkeresésére és követelésére az egyház átvizsgálta és kibővítette őket.²⁾

Világos ezekből, hogy az 1621-iki törvények gerince a sárospataki iskola régi törvénye maradt, s most csak újakat adtak hozzá a kor és a tapasztalás követelményei szerint.

Érdekes most már az a kérdés, hogy a sárospataki iskolának 1621 *előtti* törvényei egészen önállólag s hazai forrásból fakadtak-e, vagy pedig idegen befolyás nyomán keletkeztek? Fontos az a válasz, melyet e kérdésre várunk, mert hazai művelődésünk legfontosabb részének, a közoktatásügynek fejlődését, irányát és viszonyát a külföldhöz ismerjük meg belőle.

Az 1621-iki törvény első cikkének forrását a wittenbergi egyetem 1586-iki törvényében — melynek hazánkban *egyetlen példányát* a marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyv-

¹⁾ *Molnár Aladár*: A közokt. tört. Magyarország. 526. l. 65. jegyz.

²⁾ II. Fejezet. Az iskola törvényei 1621-ben, Bevezetés.

tára őrzi.³⁾ — találtam meg. Ez az átvétel azonban — mint nyomban látni fogjuk — csak 1592 előtt, tehát még a régi sárospataki iskolai törvények létrehozása alkalmával történhetett. Szóval Sárospatak iskolájának XVI. századi törvényeit Wittenbergből kölcsönözték.

Ezen tény támogatására szolgál a wittenbergi törvényeknek a tanulók tanulmányait és erkölcsét szabályozó és irányító része a maga egészében is. Mert Wittenberg törvénykönyvében⁴⁾ az oktatás, nevelés s fegyelmezés mindazon mozzanatai — ha csak egy szóval is — megjelennek, melyeknek részletes kifejtésével és életbe léptetésével az 1621-iki törvényben találkozunk. S ez egész természetes. Hiszen ifjaink a XVI. század folyamán nagy előszeretettel látogattak el Wittenbergbe.

Ezen dologban azonban az 1592-ik évvel nagy fordulat áll be; — az ev. református ifjaknak el kellett hagyniok Wittenberget, mivel a »Formula concordiae«-t nem írták alá.⁵⁾ E pillanat óta ide csak az ág. evangélikusok látogattak el; az ev. református magyar ifjak meg Hollandia, Anglia, Svájc és Németország, különösen a Palatinatus egyetemeit keresték föl. Innét az ismeretekkel kapcsolatban új módszert és irányelveket hoztak magukkal s ezeket, mint tanügyi férfiak, a vezetősök alatt álló iskola szervezésében többé-kevésbé érvényesítették is.

Bőségesen igazolja ezt a sárospataki iskola 1621-iki törvénygyűjteménye. Összevettem ezt az Alsó-Palatinatus iskolai törvényeivel.⁶⁾ S arról győződtem meg, hogy a sárospataki 1621-iki törvények egyrésze szóról szóra egyezik az Alsó-Palatinatuséval. A kölcsönzés ténye tehát kétségtelen. Művem

³⁾ E helyütt fejezem ki köszönetemet, hogy a tek. collegium a »Leges Academiae Wittebergensis de studiis et moribus auditorum.« Wittenberg, 1586. példányát használat céljából rendelkezésemre bocsátotta.

⁴⁾ Leges Academiae Wittebergensis 1586. De studiis I—VI. és De moribus I—X. törv.-cikk.

⁵⁾ *Molnár Aladár*: A közoktatás története 65. l.

⁶⁾ *Szenczy Molnár Albert*: Syllecta Scholastica-ban »Institutio Juventutis in Paedagogiis Illustribus Inferioris Palatinatus« 1644. 1—63. l. (*Szenczy Molnár Albert*: Dictionarium Ungarico-latimum. Frankfurt 1644.)

II. Fejezetében szembeállítom az egyező vagy hasonló helyeket, hogy közvetlen szemlélet alapján bárkinek alkalmá nyíl-jék meggyőződni észleleteim eredményéről, melyet így foglalok össze: *A sárospataki régibb — XVI. századi — törvények forrása a wittenbergi egyetem törvényei voltak. Az 1621-iki törvényekhez azonban — a wittenbergi és a régi sárospataki törvényeken kívül — különösen felhasználták még az Alsó-Palatinatus iskolai törvényeit is.*

III.

Az 1621-iki törvényekben a sárospataki iskola képe tárul elénk. Megtudjuk belőle, hogy kik? részben azt is, hogy mit és hogyan tanítottak? Arról már bővebben értesülünk, hogy mily irányelveket követtek a nevelésben és oktatásban? A legtöbb adat azonban azt világítja meg, hogy minő volt a tanulók helyzete és a fegyelem? s mily tisztségeket viseltek a tanulók? Tanulságosak azon részletek is, melyek bemutatják, hogy kinek a főhatósága alatt állott az iskola? S jelen tanulmányom feladata nem is más, mint hogy ezen kérdésekre az 1621-iki törvények alapján feleljek.

Tanerők, tantárgyak és tanterv. — A törvény az egész iskola oktatás- és nevelésügyét első sorban a *rectorok* (tanárok) kezébe teszi le. A »rector« és »conrector«¹⁾ elnevezésén kívül »didascal«²⁾ és »praeceptores«³⁾ névvel is találkozunk.

Ezen nevek használatában a sárospataki 1621-iki törvény nem jár el szabatosan. Vegyest, éles megkülönböztetés nélkül fordulnak elő benne. Ezen különös jelenség oka a külföldi kölesönzésben rejlik. Az Alsó-Palatinatus iskoláiban, teszem Heidelbergben sok tanfőnök működött, s így »praeceptor« is sok volt. Sárospatakon kevesebb tanerőre volt szükség. S így a törvények átvételekor a név beillesztése és a köteleességek kijelölése változás alá esett. Csakis ilykép érthető, hogy a

¹⁾ II. Fej. Az isk. törv. De offic. rect. III. Lex.

²⁾ U. o. II., IV. és XIX. Lex.

³⁾ U. o. IX., XX. Lex.

sárospataki törvény a rector és praeceptor kötelességeit ugyanazon cím alatt, egymástól meg nem különböztetve, sőt teljesen összekuszálva tárgyalja; míg az Alsó-Palatinatus törvényeiben mindegyiknek a jogát és a köteleességét szabatosan körvonalazva találjuk. Ezért szólok a szövegben én is csak *rectorról és tanorról*, tekintet nélkül arra, hogy a törvényben rector, praeceptor vagy didascal fordul-e elő.

A paedagogia története közértelemmel vallja, hogy a jó iskolának első és fő feltétele a jó tanár. A tudomány és a tapasztalás egyhangúlag kiáltja az összes iskolafentartók felé: Jó iskolákat akartok? — Legyenek jó tanáraitok!

Ez a meggyőződés fejeződik ki a sárospataki iskola törvényében is, mert a rectorral szemben magas követeléssel lép föl. Rector vagy társrector (conrector) csak olyan egyén lehet, a ki az ev. ref. (helyét) hitet vallja, jámbor, jó s becsületes ember, valamely protestáns akadémián (egyetemen) végzett, alapos képzettségű, a böleület művelője, a hittudományokhoz szükséges nyelveket tudja, hű, szorgalmas, tanulékony, munkás, kedveli az erényeket és szereti az embereket.

A rectori állás betöltése így ment végbe: Az illetőt tekintélyes és megbízható egyének ajánlják; a hatóság, a kegyurak, a zempléni egyházmegye seniora és a helybeli — pataki — lelkészek (pastores) meghívják, elfogadják, bevezetik, megerősítik, megfelelő tekintéllyel felruhazzák és ott tartják. Ha azután az iskola ügyei úgy hozzák magukkal és üresedés van, a társrectort (conrector) rectorrá léptetik elő.¹⁾ Ő azután átolvassa és aláírja a törvényeket.²⁾

A rectorok egymással békességben éljenek, sőt egymást kölcsönösen tiszteljék és testvérileg szeressék, — mondja a törvény. Egymást ne szólják meg, ne szidalmazzák, ne gyalázzák és be ne árulják.³⁾ Ha egyikük vagy másikuk valamit hanyagságból, vagy véletlenül elkövet, ne vigyék az ügyet bíró elé, hanem mondják meg egymásnak magán úton, barátilag, szerényen és keresztény szeretettel. Ha azonban az ilyen figyel-

¹⁾ U. o. De offic. rec. II. Lex.

²⁾ U. o. De officio rectorum. III. Lex.

³⁾ U. o. De off. rect. V. és VI. Lex.

meztetés eredménytelen marad, akkor a figyelmeztető, a közérdek megvédelmezése céljából, köteles az ügyet a főlebbvalókkal, és pedig első sorban a helybeli lelkészszel közölni.¹⁾

Az egész iskola felügyeleté és gondja a rector dolga. A közvagyont nyilvántartja, a peres ügyeket intézi, az egész coetust egybehívja, a szavazatokat számba veszi, más iskolába a rectorokat kiszemeli, a collaboratorokat és paedagogusokat kijelöli és az iskolát igazgatja. Mindennek a végzésére azonban társrectort (conrector) vesz maga mellé. Az iskolai fegyelmien közösen öröködnék; a beszédek és költemények kijavításán, és ha szükséges, a magyarázatán együtt fáradoznak; a vétkeket a törvény értelmében ítélik el és büntetik.²⁾ A rector (primarius) tartja főn és őrzi a törvényeket. A tanulókra vonatkozó törvényeknek egy példánya azonban a seniornál van, hogy az újoncznövendékeknek mindjárt odaadhassa olvasásra s az iskolát jobban lehessen kormányozni.³⁾

Az összes iskolai törvényeket, melyek a rectorokra és a tanulókra vonatkoznak, évenként egyszer ünnepiesen felolvassák. Ekkor jelen vannak a visitatorok és az iskolának összes polgárai (cives). Ezenkívül a terjedelmesebb szünetek után — minők a karácsonyi, husvéti, pünkösd, nyári és szüreti — szintén felolvassák a törvényeket, de csak azon részeket, melyek a tanulókat érintik; egyes helyeket a tanárok még magyarázattal is kísérik.⁴⁾

Tanítják az úgynevezett *instrumentalis* tárgyakat. Így a latin és görög nyelvtant s a *zsidó nyelvtanból* a hasznos elemeket; a *poeticát*, *szónoklattant*, *logicát*; a görög és latin *remekirókat*, és pedig mind a költőket, mind a prózaírókat, — így Demosthenést, Isokratest, Plutarchost, Homerost, Hesiodost, Theognist, Cicerót, Ovidiust, Vergiliust és Horatiust. Ezeket azért tanították, hogy az ifjak elsajátítsák a latin és görög nyelvet, s így a theologia és a józan bölcelet forrásait eredetiben tanulmányozhassák.⁵⁾

¹⁾ U. o. De offic. rect. VII. Lex.

²⁾ U. o. De officio rectoris primarii in specie. XXV. Lex.

³⁾ U. o. De officio rectoris primarii in specie. XXIII. Lex.

⁴⁾ U. o. De offic. rect. XX. Lex.

⁵⁾ U. o. De offic. rector. XI. Lex.

Ezen tárgyakban a középkori triviumra ismerünk, a melyet Melanchton is fölvetett az ő tanrendszerébe;¹⁾ ennek a révén meg azután eljutott a sárospataki iskolába is.

A latin beszédletés, fogalmazás gyakorlása, a latin és görög költői és prózai művek előadása és a levetítés a tanulóknak szigorú kötelessége. Minden törekvés, bármily komoly legyen is, s a nyelvek és egyéb ismeretek elsajátítására fordított munka eredmény nélkül vész el, ha csak nem támogatja a latin nyelvnek mindennapi gyakorlása élő szóban és írásban.²⁾ Ezért bünteti a törvény 20 denár birsággal azt, a ki a tanárnak egy hó lefolyása alatt semmiféle stílygyakorlatot be nem mutat,³⁾ s tiltja meg egyetemlegesen minden tanulóra nézve az anyanyelvnek, vagyis a magyarnak a használatát.⁴⁾ Ha a nagyobb tanulók közül valaki mégis ellenkezőleg cselekednék, minden egyes vétségért egy denárt fizet, vagy tíz velős mondat (sententia), esetleg valamely zsoltárnak ugyanennyi versét tanulja meg; a kisebbek meg annyi verést kapnak, a hányszor megszegik a törvényt, vagy pedig ugyanannyi verset tanulnak meg a zsoltárokból.⁵⁾

Mindez azért történt, hogy a tanulók a latin nyelvet mind élő szóban, mind fogalmazásban teljesen birják. Ezt az iskolát a törvény joggal nevezhette *gymnasium*-nak.⁶⁾ Ezen elnevezéssel azonban csak egyszer találkozunk; a rendes neve *schola*.⁷⁾

A *hittudományból* (theologia) és a *bölceletből* (philosophia) annyit tanítanak, a mennyit az egyházi és állami élet követel. Az előadás módja nemcsak vitatkozó, hanem fejtegető is. Vagyis nem elégesznek meg valamely tétel megvitatásával,

¹⁾ Ziegler Theob.: Geschichte der Paedagogik. (Baumeister: Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen. 1895. I. B. 69—74. 1.)

²⁾ II. Fej.: Leg. de const. et function. schol. Pat. Quinta.

³⁾ U. o. Poen. transgr. leg. de const. alumn. quintae legis.

⁴⁾ U. o. Leg. de const. et funct. schol. Pat. Quinta.

⁵⁾ U. o. Poen. transgr. de const. alumn. quintae legis.

⁶⁾ U. o. Poen. transgr. mor. vic. sec. leg.

⁷⁾ II. Fejezet. A törvény bevezetésében és másutt.

hanem a tanár magát a tárgyat, vagyis a rendszert ki is fejti, meg is magyarázza.¹⁾

Tankönyvekről törvényünk nem beszél; sőt a tanrendszer dolgában is elég szűkszavú.

A mely napokon a rectoroknak előadásuk van, elmenniük az esti könyörgésre s jelen vannak a szentírásolvasáson. Ügyelnek, hogy minden rendben menjen; a ki hibáz, megigazítják. Ha idejök és egészségök megengedi, a szentírásnak egy-egy fejezetét logicailag fejtegetik.²⁾

A rectorok saját tudásuk szerint hasznos, szükséges és a hallgatóságához méltó előadásokat tartanak — és pedig a megszabott időben.

Van tehát megállapított órarend, melyet a tanár köteles megtartani. Rajta a hallgatóság kárával mit sem változtathat, hozzá nem adhat és meg nem szakíthatja.³⁾

A rectorok úgy intézik az oktatást, hogy az előadás anyagát a megszabott időben évenként elvégezzék. Ez a rendelkezés nem érinti a logicát és egyéb tárgyakat, melyekre két évet szántak.⁴⁾ Volt tehát valóságos tantervük is, mely egyik-másik tantárgyra két évet, a többire meg rövidebb időt szabott.

Iskolai osztályok azonban a szó mai értelmében nincsenek. A tanulók inkább csak csoportokat képeznek, s egyben-egyben addig maradnak, míg odavágó tanulmányaikat el nem végzik.⁵⁾ Ez Melancthon tanrendszérének a hatása.

Az osztályok nem létezése magyarázza meg azt is, miért jutottak a sárospataki iskola törvényeibe megváltozott alakban az alsó-palatinatusiaknak azon részei, melyek az osztályok tanítóiról (praeceptores) beszélnek.⁶⁾

A tanároknak az előadásokat pontosan meg kell tarta-

¹⁾ II. Fejezet. Az iskola törvényei 1621-ben. De offic. rector. XI. Lex.

²⁾ U. o. De offic. rector. XIX. Lex.

³⁾ U. o. De offic. rector. X. Lex.

⁴⁾ U. o. De offic. rector. XV. Lex.

⁵⁾ *Molnár Aladár*: A közokt. tört. Magyarország, a XVIII. száz. 60—63. l.

⁶⁾ V. ö. II. Fejezet. Leges de moribus. Tertia és quarta lex és a velők szembe állított alsó-palatinatusi törvény-pontokat.

niók. Ha valamelyikök bármely elodázhatatlan okkól nem mehet órára, eleve közli ezt a másikkal s vele beszél meg, hogy miként pótolja majd az ő távollétét.¹⁾ Vendégek miatt azonban se az iskolában, se ezen kívül ne pocsékolja el az óráját. Ha meghívják is vendégül vagy ő vendégeskedik, hivatalos kötelességeiről ne feledkezzen meg.²⁾ Ha a tanár kinn lakik a városban, jókor megjelenjen az iskolában.³⁾

Huzamosabb időre a rectorok egyike sem távozhatik az iskola székhelyéről, hacsak az egyház szolgálai, vagyis a lelkészek ebbe előzetesen bele nem egyeznek.⁴⁾

Ismeri a törvény az emberi gyöngeségeket. Tudja, hogy vannak tanárok, kiket az oktatásban nem a tanulók szükséglete, hanem saját hiúságuk vezérel. Ezért rendeli el, hogy a tanárok a tanításban ne magukat fitogtassák, hanem a tanulók hasznát nézzék; s ne magán tanulmányaikkal és egyáltalán ne saját érdekeikkel, hanem hallgatóik előhaladásával törődjenek.⁵⁾

A hanyag rector és társrector a zempléni egyházmegye seniora és a visitátorok ismételtén megintik. Ha ez nem használ, keményen megdorgálják őket. S ha még ennek sem lenne fogamatja, a vizsolyi zsinat 24-ik pontja értelmében, mint herét elmozdítják az állásából.⁶⁾ Azt senki nézi el a törvény, hogy a rectorok botránnyosan viselkedjenek, s így tekintélyüket aláássák.⁷⁾

A rector a hallgatókat hetenkint kétszer — szerdán és szombaton — kérdezi ki. Kölesönös kisugásnak nincs helye. Ha a tanulók hibáznak, a rector nem húnyhat szemet előttük.⁸⁾ A kikérdezésnél a tanár megfigyeli, hogy a tanuló egyfolytában és a saját erejéből mit tud. Nem adják tehát minduntalan a szájába a szót; hanem a mit az egyik nem tud,

¹⁾ U. o. De offic. Rector. XVI. Lex.

²⁾ U. o. De offic. Rector. XVII. Lex.

³⁾ U. o. De off. rector. V. Lex.

⁴⁾ U. o. De offic. rector. XVIII. Lex.

⁵⁾ U. o. De offic. rector. XV. Lex.

⁶⁾ U. o. Poena rectorum transgradientium, a XXV. Lex után.

⁷⁾ U. o. De offic. rector. XVII. Lex.

⁸⁾ U. o. De officio rectoris primarii in specie XXIV. Lex.

abban segít neki a másik. A ki nem tudja a dolgot, nem bajlódnak vele sokat, nehogy haszontalanul teljék el az idő.¹⁾

A jó kiejtés fontosságát teljesen fölismerték. Tudták, hogy az az egyén szellemét és tudományát mennyire ajánlja. Elő is írják a törvényben, hogy a tanár a tanítványokat jó korán figyelmeztesse a kiejtésben előforduló fogyatkozásokra. Így iparkodnak elejét venni, hogy a növendékek ne selypítse-
nek, ne hebegjenek, ne akadozzanak, énekelve, nagyon halkán és lirmázva ne beszéljenek, a végső szótagokat le ne nyeljék s ne szokják meg a kellemetlen fogcsikorgatást, sípolást, nyögést, hákogást, köhécselést és torokköszörülést. A tanulók a tanárok részéről is jó példát lássanak. Miért is ezek kiejtése legyen komoly, nyugodt és higgadt.²⁾

Valóban elismeréssel állunk meg ezen XVII. századi paedagogusok előtt, midőn ifjaink előadását még ma is sokszor oly fogyatékosnak ismerjük.

Az értelemi képzésnek egyik kiváló eszköze a *vitatkozás*, mely valóságos gymnasticája az észnek s e mellett önállóságra is segít. Törvényünk ennek is nyit teret az iskola szervezetében.

A theologiából és a philosophiából minden második hónapban van nyilvános vitatkozás, meghatározott számban. Ennél az a fő, hogy a tanulók felfogásához mért legyen és javukra szolgáljon. A vitatkozó felek a tudományos viták szabályain belül mozoghatnak.³⁾ A vitatkozásnál a védő felet a rectorok választják ki, — és pedig kellő időben. A vita tárgya valamely controvers tétel. A védő fél a vita tárgyáról beszédet tart, mely mind a helynek, mind az időnek megfelel; az ellenvetéseket összegezi s azután szerényen és barátságosan megezafolja.⁴⁾

A támadó fél egész eljárásával és magatartásával mutassa meg, hogy az igazság szeretete vezérli. Alkalmazkodjék a szabályszerű vitatkozás törvényeihez s tartsa meg az illetet. Okai alaposak és bizonyítékai a hallgatósághoz méltók legye-

¹⁾ U. o. De offic. recit. XIII. Lex.

²⁾ U. o. De offic. recit. Lex XIV.

³⁾ U. o. De offic. recit. XII. Lex.

⁴⁾ U. o. Leg. de const. et funct. schol. Pat. alumn. Duodecimo.

nek. A ki a támadó felek közül elsőnek szólal föl, egy óráig beszélhet: a többinek csak fél óra áll rendelkezésére.¹⁾

Ha a védő fél a megszabott időre nem jelenik meg, 25 denárt fizet. Ha meg készületlenül áll ki, illetlenül viselkedik, vagy a támadó félt gúnynyal illeti, az elnök nyilvánosan és erősen megrója. Ha pedig a támadó fél marad el a vitatkozásról, vagy pedig hiábavaló és semmitmondó bizonyítékokkal áll elő, 10 denárt fizet. A ki a vitatkozást kelleténél hosszabbra nyújtja, vagy pedig derűre-borúra és az elnök engedélye nélkül közbeszól, öt denárnyi büntetés alá esik.²⁾

A nyilvános vitatkozások mellett életben vannak a magán jellegű eszmecserek, a *collatiók* is. Törvényünk hat collatiót ismer.³⁾

Egy-egy collatióban kilencz tanuló van. Ezek tehetségre és előmenetelre, a mennyire lehet, hasonlók. A származásbeli különbség azonban mit sem határoz. A collatió tagjai erény és tudás dolgában kimagasló alakok. Mindegyik collatió maga választja az elnökét.⁴⁾

A collatiók a komoly tanulmányok fűszerei és gyönyörűségei. Ezekben ismerik föl azon eszközöt, melylyel a latin és görög, esetleg a zsidó nyelvet és a szabad művészeteket (artium liberalium), mint az összes tudományok kulcsát és alapját, elsajátíthatják.

Az egyes collatiók működését részletes törvények szabályozzák s ezeket mindegyiknek meg kell tartani. — legyen az a vitatkozók, az ismétlők, a stílyakörlők, a szentírásfejtegetők, az egyházi és világi szónoklatot gyakorlók collatiója.⁵⁾ Ez a részletes szabályzat azonban nincs benn a törvényben.

Van ugyan a Marosvásárhelyt lévő sárospataki anyakönyvben egy eskümintá, a mely szerint annak kellett megesküdnie,

¹⁾ U. o. Leges de const. et funct. schol. Pat. alumn. Decima tertia.

²⁾ U. o. Poenae transgress. leg. de const. alumn. duodecimae et sequentium.

³⁾ U. o. Leg. de const. et funct. schol. Pat. alumn. Dec. quint.

⁴⁾ U. o. Leg. de const. et funct. schol. Pat. alumn. Decima sexta.

⁵⁾ U. o. Leg. de const. et funct. schol. Pat. alumn. Decima quarta és Decima quinta.

a ki az első collatióba újonnan fölvetett: csakhogy ez más kéz írása, az 1621-iki törvéynél fiatalabb s csak annyit mutat, hogy az 1621 utáni időben léphetett életbe.¹⁾

Habár a collatió szabályainak híjával vagyunk is, magának az intézménynek feladatát és értékét ismerjük. Tudjuk azt, hogy az egyes collatiók valóságos ismétlő iskolák, vagy ha jobban tetszik, kis »önképzőkörök« voltak. Itt elővették s meghányták-vetették az előadások anyagát, vagy magánúton szerzett ismereteiket. A tárgyalás alakja vitatkozó volt. Ily módon az egyes kérdéseket jól megforgatták s ismereteiket kölcsönösen tisztázták. Ez által nemcsak szabatos fogalmakra tettek szert, hanem belejötték a vitatkozásba is s előadásuk könnyebbé lön. A collatióban kinek-kinek alkalma nyílt a működésre, s így lelkületük megedződött a szélesebb körű szereplésre is. Hogy a collatiók a társadalmi erényeknek is melegágyává lettek, egész természetesen találjuk.²⁾

A törvény készítői kiváló paedagogusok alakjában jelennek meg, midőn a tanár és tanítvány viszonyát imígyen szövegezik: A tanárok legyenek rajta, hogy tanítványaik őket szeressék és tiszteljék. Homlokukról sugározzék le, hogy humanus emberek és tanítványaikat atyailag szeretik; a tanulók vidor arczából meg a szeretet és a tisztelet beszéljen.³⁾

A tanérok sorában szemléljük az ifjúság köréből vett *collaborator*t, *paedagogus*t, *kántort* és a *mendikánsok* tanítóit is.

A tanároknak sok gondjuk és ezer dolguk volt; arra már nem jutott idejük, hogy minden tanulót ők tanítsanak. De meg sokszor betegség is gátolta őket az oktatás munkájában. Segítségre volt tehát szükségök. Ezért szervezték a *collaboratori* hivatalt. Erre, a tanárok véleménye alapján, a tanulók közül olyan egyéneket szemeltek ki, akiknek megvan a kellő tanultságuk, jámborok, szerények, erkölcsösek és munkások. Kötelességökből kifolyólag jelen vannak, midőn a ta-

¹⁾ Lásd a Függelékben I. sz. alatt.

²⁾ V. ö. *Szinyei Gerzson*: A sárospataki iskola Comenius előtt és idejében. (Sárospataki Lapok 1892. 362. l.)

³⁾ II. Fej.: De offic. rect. IX. Lex.

nulók előadás kezdetével és befejeztével imádkoznak és énekelnek; a vigyázókat kirendelik; névsort olvasnak s a gyermekekre kisebb büntetést szabnak, ha elmaradnak vagy hibáznak. Figyelmeztetik ezeket, hogy az utcán és otthon szerényen és csendesen viselkedjenek. Hetenkint két kapust és corycaeust (vigyázó) rendelnek ki és őket tapasztalataikra nézve kikérdezik. A magyar és latin stílusgyakorlat anyagát minden héten kijelölik; bizonyos órákban, vagy midőn a tanárok nem érnek rá, remekírókat magyaráznak és kérdeznak ki. Szerdán és szombaton reggel hat órakor a kátét magyarázzák és a *heidelbergi káté* parancsait magyarul vagy latinul kikérdezik; vagy pedig a szentírás helyeit a hit tételeire és a káté kérdéseire alkalmazzák úgy, hogy a gyermekek mindegyike megértse. Az iskolában a fegyelem fentartására egész erővel ügyelnek; a játékra kimenő tanulókat oda- és visszavezetik.

A collaboratoroknak van jövedelmük is. A nemes és nem nemes gyermekek mindegyike három denárt fizet nekik karácsony, husvét és pünkösd ünnepén és valahányszor Újhelyen vásár van. Ezen fölül az első collaboratornak a rector minden nap ad vacsorát, — leszámítva az aratás és a szüret szüneteit.¹⁾

Ha a collaborator a hivatalában rest, a tanítást hanyagúl végzi, vagy pedig nem tud tanítani, — először szorgalomra buzdítják; s ha változásra nincs kilátás, a tanítványokat elveszik tőle és hivatalától is megfosztják.²⁾

Collaborator nem csak egy, hanem több is volt, a szükségletek szerint. Ez a hivatal nem magán jellegű, hanem nyilvános és általános; viselőjét ma segédtanítónak neveznök.

Tanítással foglalkoztak a »*paedagogus*«-ok (magántanítók) is. Ezek az iskola növendékei közül egynek vagy többnek a magántanítását vállalták magukra.

A törvények ügyelnek az iskola egyöntetű vezetésére. Azt akarják, hogy a ki az iskolát kormányozza, pontosan

¹⁾ U. o. De constitutione et officio collaboratorum.

²⁾ U. o. Poena Sen. et Praeb.

tudja: kik és minő elemek vannak az iskolában? mit és hogyan tanulnak és tanítanak? Ezért nem taníthatnak a *paedagogusok* a tanárok tudtán kívül senkit sem.¹⁾

A nyilvános előadás anyagát, a magyar nyelv és a nyelvtani szabályok megmagyarázása czéljából, a magán oktatás alkalmával mind elő kell venni.²⁾ Ezen kívül a *paedagogus* szombaton és vasárnap először magyar, azután latin nyelven beemlézteti az apostoli hitvallást, a tízparancsolatot, az Úr imádságát (Miatyánk), a keresztség és az úrvacsora szavait, az asztali áldást, a reggeli és esti imádságot. Ha ezeken túl vannak, rátér a szentírás nehezebb helyeinek megtanítására. Pienkor azután egyéb tanulmányokkal nem bajlódnak.

A *paedagogusok* jelen vannak a nyilvános előadásokon, a vizsgálatokon, könyörgéseken és a névsor felolvasásin. S kötelesek a tanárokon és a *collaboratoron* kívül felügyelni, hogy a vezetésökre bízott fiúk magyarul ne beszéljenek, ne veszedjenek, ne szitkozódjanak, kövel s más effélével ne dobálódzanak, ne tusakodjanak s az iskolában, az utcán és másutt ne lárμάzzanak.³⁾

Ha a *paedagogus* akár benlakó, akár idegen tanulókat gondjai alá fogad, ne csak úgy immel-ámmal, hanem a lehető legnagyobb szorgalommal tanítsa őket jámborságra, erkölcsösségre, írásra, latin nyelvre és a *számtani alapelvekre*.⁴⁾ Ha pedig a dolgát hanyagúl vagy ügyetlenül végzi, először megintik, hogy szorgalmasabb legyen; s ha ennek nem lesz eredménye, kivesszik a gyermekeket kezei közül és így hivatala is véget ér.⁵⁾

A *kantor* napjában kétszer, és pedig jó korán, megjeleNIK az egyházi szertartásokon.⁶⁾ Az ünnepi ájtatosságokon és az iskolai előkészületeken kívül havonként kétszer gyakorolja a növendékeket a vallásos éneklésben. Olyan éneket, hymnust

¹⁾ U. o. De officio Paedagogorum. Prima.

²⁾ U. o. De officio Paedag. Tertía.

³⁾ U. o. Quarta, Quinta és Sexta.

⁴⁾ U. o. De officio Paedag. Secunda.

⁵⁾ U. o. Poena Senioris et Praebitoris.

⁶⁾ U. o. De officio cantoris. Prima.

és zsoltárt a templomban nem adat elő, a mire a tanulókat az iskolában előbb jól meg nem tanította.⁷⁾

Az énektanítást tehát a vallásos szempont követelte meg.

A *mendikánsokat* (szolgatanulók) azok tanítják, a kiket ők kiszolgálják; de ha lehet, nyilvános előadásokat is hallgatnak.⁸⁾

IV.

Vallásos és erkölcsi nevelés. — A sárospataki iskola 1621-iki törvénykönyve vallás-erkölcsi alapokon nyugszik. A törvényhozók vallásos s mély hitű embereként jelennek meg. Ők az iskolát nemcsak tanító, hanem egyúttal nevelő, és pedig a vallás és erkölcs eszméivel nevelő intézetnek ismerik. Tudták azt, hogy az egyház papjai és a tanítók, továbbá a társadalom emberei az iskolából kerülnek ki, itt kell tehát nekik megadni az alapot, melyen helyöket megállhatják.

Most már értjük, miért jelölték meg az iskola feladatát imigyen: Vegyék biztosra az iskolának valamennyi polgári, egyenkint és összesen, bármilyen tekintélyük, méltóságuk és rangjuk legyen is, a rectorok, az összes tanerők és tanulók, a nagyok és kicsinyek, a nemesek és nem nemesek egyaránt, hogy az Istennek az olyan iskola tetszik, mely az egyházban és államban szükséges vallás-erkölcsi és szabad művészeti ismereteket (*liberalium artium*) buzgón előadja, híven megőrzi és terjeszti; s hogy a tanárok és tanulók munkáját az Isten segíti s az iskola egész testületét (*coetus*) is Ő tartja fenn. Miért is minden rendelkezésnél első sorban arra irányuljon a főgond, hogy mely tények tetszenek az Istennek; s nem szabad olyan dologba fogni, a mi nem igazolja a Szentírás ezen helyét: Lábaim fátylaja a te szavad, Úram.⁹⁾

A tanárok és tanulók tehát munkálkodásukat az Isten nevének dicsőítésére és a társadalom javára fordíták. Istentől, minden bölcsesség kútfejétől, kérjék naponként, hogy az iskolát

⁷⁾ U. o. Secunda.

⁸⁾ U. o. De officio Mendicantium.

⁹⁾ CXVIII. zsoltár.

segítse, fentartsa, fejlessze és kormányozza; nyilvános és magán könyörgésekkel ájtatosan esdjék le az Isten áldását az iskolai működés sikerére és előmozdítására.¹⁾

Ha valaki már tagja a coetusnak, az a kötelessége, hogy a vallástant megtanulja, szellemét a legjobb tudományokkal kiművelje s erkölcsösen éljen.²⁾ A tanulók reggel és este a szentírásból egy-egy fejezetet olvasnak. A sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában még jelenleg is látható egy olyan biblia, melyből ily alkalommal olvastak.³⁾ Mind a kicsinyek, mind a nagyok hűségesen tanulják a heidelbergi kátét. Mert nincsen csúnyább és méltatlanabb dolog, mint ha a keresztények nem tudják Krisztus egyháza tanainak lényegét, a melyek nélkül pedig nincs üdvösség.⁴⁾

A kiről az első hivatalos látogatás (visitatio) alkalmával az derül ki, hogy a kátében és a bibliában semmiféle haladott előre, szigorú nyilvános vizsgálatot indítanak ellene és kötelességeire komolyan figyelmeztetik. Ha ez nem használ, vagyis a második látogatás eredménye az elsővel azonos, a körülmények szerint igen erősen megbüntetik.⁵⁾

A nemes erények művelése és az evangéliumi szolgálat tisztelése első sorban az iskolások kötelessége. Nagy józansággal rendeli tehát el a törvény, hogy a vasárnapi nyilvános szent beszéden minden tanuló — kor- és rangkülönbség nélkül — jelen legyen. A vallásos hymnuszok jókedvű éneklésével, a szent beszéd figyelmes hallgatásával és a közös könyörgés meleg átérzésével igazolja mindenki Istenbe vetett hitét.

A coetust és különösen a kegyurakat senki se botránkoztassa meg. Mindenki legyen hódolattal az egyház jámbor

¹⁾ II. Fejezet. Az iskola törvényei 1621-ben. De officio rectorum. I. lex.

²⁾ U. o. Leges de constitutione et functione scholae Patach. alumnorum. Secunda.

³⁾ *Szinyei Gerzson*: A sárospataki ev. ref. főiskola Comenius előtt és idejében. (Sárospataki Lapok. 1892. 326. l.)

⁴⁾ II. Fej.: Leges de constit. et function. scholae Patach. alumnorum. Tertia.

⁵⁾ U. o. Poenae transgress. leg. de const. alumn. tertiae legis.

doctorai és az ő tanításaik iránt, melyek a legkiválóbb isteni titkokat (mysterium) tárják föl.¹⁾

A kik idegenek és az egyházi beszédet nem értik meg, ennek tartama alatt ne aludjanak, hanem olvassák a szentírást, a »shelvéts« (ev. ref.) hitvallású doctorok theologiai közhelyeit, vagy a magyarizatos kátét s ezeken elmélkedjenek.²⁾

A ki vasárnap engedelem és kellő ok nélkül elmarad a templomból vagy a szent beszédéről, vagy pedig ha jelen van is, úgy viselkedik, a mint nem kell, négy denárt fizet.³⁾

Hétköznapokon reggel és este könyörgés van a templomban, sőt némely napokon egyházi beszédet is tartanak. Hogy az iskola kegyelete az Isten iránt minél jobban kifejeződjék, a tanulók közül hárman a kántorral mindennap megjelennek az egyházban.⁴⁾ Ha valaki megintés után is elmarad, midőn a sor rajta van, nyolcz denárt fizet.⁵⁾

A templomba az iskolából mennek párosával, nyugodt lépésekben és komoly arccal. A zajt, lármát, illetlen tagjártatást és különös szokásokat ekkor tiltja a törvény. A templomban mindjárt helyökre térnek. Ájtatos imádságukban a Szent Lélek adományáért, a tanulmányokban való sikeres előhaladásért, az iskola kegyuraiért és ezek családjáért kérik az Istent. Amint az ideje elérkezik, ugyanoly rendben térnek vissza, mint a hogy jöttek, s egyik sem vághat a másik elé.⁶⁾ S ha valaki templomba menet vagy jövet illetlenül, rendetlenül vagy szemérmetlenül viselkedik, négy denárnyi büntetés vár rá.⁷⁾

Kivonulások és temetések alkalmával a tanulók viselkedésére nézve ugyanaz a szabály, mint a templomba menés idején.⁸⁾ S a ki megszegi, épen úgy bünhődik, vagyis négy denárt fizet.⁹⁾

¹⁾ U. o. Leg. de const. et funet. schol. Pat. Sexta.

²⁾ U. o. Leg. de const. et fune. schol. Pat. Sexta.

³⁾ U. o. Poenae transgr. leg. de const. alumn. sextae legis.

⁴⁾ U. o. Leges de const. et funet. scholae Patach. alumn. Septima.

⁵⁾ U. o. Poenae transgress. leg. de const. alumn. septima.

⁶⁾ U. o. Leges de moribus. Tertia.

⁷⁾ U. o. Poenae transgredientium mores tertiae leg.

⁸⁾ U. o. Leges de moribus. Quarta.

⁹⁾ U. o. Poenae transgredientium mores quart. leg.

Amint jelet adnak, az iskolában lakó tanulók megjelennek az esti imán és a szentírás olvasására. Itt az időt isteni félelemmel töltik el. Addig le sem feküsznek, míg az imént hallott szentírási fejezetet újra el nem olvassák, a főbb dolgokat föl nem jegyzik s magukat, tanulmányaikat és az egész kereszténységet magán áhítatukban az Istennek föl nem ajánlják.¹⁾ A ki az esti imán és a szentírás olvasásán meg nem jelenik, négy denárt fizet.²⁾

Nehogy a tanítványok érzülete valahogy megbotránkoszók, a törvény, a rector egyéniségén kívül,³⁾ még ennek a családjára is kiterjeszkedik. Elvárja, hogy a családját vallásos irányban vezesse.⁴⁾

A mint közös ebédre összejönnek, elvégzik az asztali áldást, szerényen és illedelmesen megebédelnek, közben nyájasan és tisztességesen beszélgetnek latinul s a mint fölkelnek, hálat adnak az Istennek.⁵⁾ A ki másként cselekszik, egy napra kizárják a közös étkezésből.⁶⁾

Az iskola polgárai az iskolai hatóságnak és kegyuraknak, az egyházmegye seniorának, ezen egyház szolgálóinak, a tanítóknak, bármely más egyházi és politikai előkelőségnek, köztiszteletben álló férfiaknak és nőknek adják meg a kellő tiszteletet, engedelmeskedjenek nekik és legyenek irántuk figyelmesek. Így követeli ezt már maga a lelkiismeret, de meg ez az isteni parancs is: A kinek tisztelettel tartoztok, adjátok meg a tiszteletet.⁷⁾ Előttük tehát az utczán, de meg másutt is, emeljék meg a kalapjokat és térjenek ki nekik az útból. A rendelkezésnek mintegy megokolásául így kiált föl a törvény: Csúnya dolog, ha valakinek van tudománya, de nincs erkölcs.⁸⁾

¹⁾ U. o. Leges de const. et funet. schol. Patach. alumn. Undecima.

²⁾ U. o. Poenae transgress. leg. de const. alumn. undecimae leg.

³⁾ U. o. De offic. rect. II. Lex.

⁴⁾ U. o. De offic. rect. V. Lex.

⁵⁾ U. o. Leges de moribus. Quinta.

⁶⁾ U. o. Poenae transgred. mor. quint. leg.

⁷⁾ Szent Pálnak a rómaiakhoz írt levele 13. feje, 7. vers.

⁸⁾ U. o. Leges de moribus. Prima lex.

A ki elüljáróinak nem adja meg a kellő tiszteletet s irántuk nincs kellő engedelmességgel, 20 denárt fizet.¹⁾

V.

Tanulók és fejelem. — A ki mint új tanuló — akár nemes, akár nem — jó az iskolába tanulás czéljából, a rector-nál köteles jelentkezni. Ez hivatja a társrectort. A jelentkező tanulót csak akkor veszik be, ha megbízható egyén ajánlja, vagy bizonyítványt tud felmutatni. Ha fölvették, vagy ők maguk, vagy a senior — a mennyire lehet — alkalmas lakást jelelnék ki részére.²⁾

A mely tanuló tanulmányai folytatása végett keresi meg az iskolát, ha megvan a kellő kora, tekintet nélkül nemes vagy nem nemes származására, egy hét alatt jelentkezik a rector-nál s röviden, illedelmes szavakkal fölvetelét kéri. Ennek megtörténtével, a tanintézet iránti engedelmsége jelölül, kezét adja és az átolvasott törvényeket aláírja. Helyét a tanárok intézkedése alapján a senior jelöli ki: s ezen rendelkezéssel be kell érnie.³⁾

A ki a jelentkezést egy héten túl elmulasztja, a város bírójának nyomozó és büntető hatósága alá esik.⁴⁾

Az előadásokon, kikérdezéseken, szónoklatokon, könyörgéseken és egyéb iskolai összejöveteleken minden tanuló jelen van. A nagy elfoglaltság nem ment ki senkit. De ha mégis valamely elodázhatatlan dolog merülne föl, az illető előzetesen jelenti az esetet a rector-nak, vagy a társrectornak. Ha pedig ezek nincsenek otthon vagy nagyon sok a dolguk, a senior-uk, — a ki azután ítélt az elmaradás ügyében.⁵⁾

¹⁾ U. o. Poenae transgredientium mores. Primae legis.

²⁾ U. o. De offic. rect. VIII. Lex.

³⁾ U. o. Leges constitutione et functione scholae Patachinae alumnorum. Prima.

⁴⁾ U. o. Poenae transgressorum leges de constitutione alumnorum primae legis.

⁵⁾ U. o. Leges de constitutione et functione scholae Patachinae alumnorum. Quarta.

Előadás előtt, alatt és után tilos a vásottság, lárma, kiabálás, sípolás, ide-oda futkozás és más illetlen tények.¹⁾ S a ki elköveti, négy denárt fizet.²⁾

Az előadásoknak zavartalanul kell folyniok. Miért is a temetéseket is úgy rendezik be, hogy a tanulók az előadásokat is hallgathatják, meg a temetésekre is kivonulhatnak.³⁾

Az általános (generalis) és félig általános (semigeneralis) temetésre — a tanárokon kívül — ugyan az iskola egész polgársága kivonul, a részletes temetésen azonban a tanulók csak bizonyos sorrendben vesznek részt, a mint a senior és praebitor megállapítja. Így akarják elejét venni a méltánytalanságnak, a mely talán egyik-másik tanulót különben érhetne.⁴⁾

Ha a rectorok ott vannak a temetésen, az iskola polgárai (cives) közül sem hiányozhatik senki sem. Távolmaradásról főleg akkor nem lehet szó, ha valaki a kegyurak, vagy az egyházi és világi előkelőségek közül hiányt el.⁵⁾ S a ki még sem jelenik meg, érdeme szerint bünhődik.⁶⁾ Az olyan temetésre, melyen minden tanuló résztvesz, legalkalmasabb idő a reggeli kilencez és a délutáni két óra.⁷⁾

A ki az előadásról, vizsgálatról vagy bármely nyilvános összejövetelről ok és engedély nélkül elmarad, négy denárt fizet. A ki meg alvással és tétlenséggel tölti az időt s bár sem betegség, sem más ok nem gátolja, iskolai dolgaival mit sem törődik, a nyilvános étkezésben három napig nem vehet részt. Ha ekkor sem változik meg, ismétlődik e büntetés. S ha még ez sem elég s a hanyagságban annyira megrögzik, hogy semmi komoly szándékot és törekvést nem mutat, vagy pedig a hivatalos látogatás alkalmával előhaladását a jámborságban és a tudományban kevésnek találják, mint a műzsák testületéhez méltatlant, az ekeszarvához utasítják.⁸⁾

¹⁾ U. o. Leges de moribus. Nona.

²⁾ U. o. Poen. trans. mor. non. leg.

³⁾ U. o. Leg. de const. et func. schol. Patach. alumn. Nona.

⁴⁾ U. o. Leg. de const. et func. schol. Patach. alumn. Decima.

⁵⁾ U. o. Leg. de const. et func. schol. Patach. alumn. Octava.

⁶⁾ U. o. Poenae transgress. leg. de const. alumn. octavae leg.

⁷⁾ U. o. Leg. de const. et func. schol. Patach. alumn. Nona.

⁸⁾ U. o. Leg. de const. et func. schol. Pat. alumn. Quarta és Poenae transgress. leg. de const. alumn. quartae legis.

A városba vagy bárhová kellő ok nélkül senki sem mehet ki, nehogy tanulmányainak kárát vallja, mások pedig megbotránkozzanak rajta. Az esti ájtatosság eléneklése után az iskola küszöbét senki át nem lépheti s az iskolán kívül nem köszölhet.¹⁾ A ki kelletténél később érkezik haza vagy egész éjjel kimarad, első ízben huszonöt, másodikban — föltéve, hogy szavahihető tanúkkal tudja igazolni tisztességes helyen tartózkodását — ötven denárt fizet; harmadikban azonban szégyennel eltávolítják az iskolából.²⁾

Tilos az iskolában mindenféle vendégeskedés, mulatozás, névnap-i eszem-iszom, búcsú-lakoma és bármily részegeskedés, melyek a múltban annyi bajt okoztak. De ha valaki állást kap valahol és a tanintézetet elhagyja, kilencez kollegájának — a kik tudniillik vele egy collatióban voltak, — vagy más kilencez tanulóknak — a kiknek épen akar — csaphat egy kis vendégséget, de csak magán szobában és nem a nyilvános tauteremben.³⁾ Ha azonban többet hí meg és megrészegszik, úgy kell távoznia, hogy kenyerespajtásai nem kísérhetik ki, társai meg tíz denárt fizetnek. A ki pedig tilos mulatságot rendez, negyven, társai meg egyenkint húsz denár bírságot fizetnek.⁴⁾

A collatiók és vitatkozások ebédjei és mulatságai is szerények; s ezen utóbbiakat a védő fél rendezi. Ilyenkor három tál ételnél és két pint bornál több nem kerülhet az asztalra. Mind az ebéd, mind a mulatság csak két óráig tarthat.⁵⁾ Ha ennél hosszabbra nyúlik, az elnök tizenkét, társai meg hat denárt fizetnek, hogy pontossághoz és egyszerű asztalhoz szokjanak.⁶⁾ Ha azonban a társak, költségkímélés czéljából, elengedik a lakomát, megtehetik, s ezért őket senki meg nem szólhatja és nem vádolhatja.⁷⁾

Az idegenek megvendéglésében is mindenki tartson mértéket; mert ők a személyi és helyi viszonyokat nem ismerik,

¹⁾ U. o. Leg. de mor. Nona.

²⁾ U. o. Poen. trans. mor. non. leg.

³⁾ U. o. Leges de moribus. Sexta.

⁴⁾ U. o. Poen. trans. mor. sext. leg.

⁵⁾ U. o. Leges de moribus. Septima.

⁶⁾ U. o. Poen. trans. mor. sept. leg.

⁷⁾ U. o. Leg. de mor. Sept.

s így a szabadsággal könnyebben visszaélhetnek.¹⁾ A ki az idegent vagy a vendéget — akár meghívásra, akár magától érkezett, s akármily rendű és rangú egyén — addig marasztalja, míg le nem részegszik, s nem akadályozza meg, hogy se éjjel, se nappal ne lármázzon, — húsz denár bírság alá esik.²⁾

Az iskola jó hírneve iránti lelkesedés vezeti a törvény készítőit, midőn így rendelkeznek: Kóbor tanulók, vagy a kik másutt valamely vétséget követtek el, a sárospataki iskolába nem vehetők föl. S ha ilyenek akadnak a tanulók között s vétségek csakugyan súlyos, az iskolából eltávolítják, vagy pedig a hatóságnak, esetleg a vádlóknak adják át. Most azután érvényesül a törvénynek az a pontja, mely a városi és iskolai hatóság viszonyait körvonalozza.³⁾ Az ilyen tanuló tizenöt napnál tovább nem maradhat a városban, mert különben a városi hatóság megfelelő büntetéssel sújtja.⁴⁾ Sőt nyilvános bocsánatkérésre köteles az is, a ki az ilyen tanulót, a rectorok tudtán kívül, befogadja, vagy magánál rejtgeti.⁵⁾

A törvény elismerésre méltó érzülettel kizárja a személyes szempontok érvényesülését, midőn ilyképen rendelkezik: Ha valamely állásra a növendékek valamelyikét elő kell lépíteni, a rectorok előbb egymással tanácskoznak és békésen megállapodnak. A kiszemeléskor magát a személyt nem nézik, hanem tisztán lelkiismeretüket követik, midőn azt mérlegelik, hogy az illető mennyire haladt elő a vallás- és erkölestanban és a szépművészetek (artes liberales) tudományában. Ha a személyre nézve már megtörtént a döntés, nyilvános beszéd megtartása után az illetőt elbocsátják.⁶⁾

Az is tiszta s magasabb felfogás megnyilatkozása, midőn az ifjúságot — mai műnyelven szólva — a »stréberségtől« imígyen óvja a törvény: Se nyiltan, se titokban ne keressék a tanulók a zsíros rectoriát, hanem várják be szerényen és

¹⁾ U. o. Leges de moribus, Octava.

²⁾ U. o. Poen. trans. mor. oct. leg.

³⁾ U. o. Leg. de moribus, Decima tertia.

⁴⁾ U. o. Leg. de moribus, Vicesima tertia.

⁵⁾ U. o. Poen. transgr. mor. vic. tertiae leg.

⁶⁾ U. o. De offi. rect. XXII. Lex.

türelemmel a törvényes eszközök és az isteni rendelkezés idejét.¹⁾

A törvénynek ezen helye egy ezenkori szokással kapcsolatos. Hogy ugyanis a szegény sorsú tanulók is kimehessenek a külföldi egyetemekre, ezt megelőzőleg egy-két évre kibocsátották a főiskolából a vidékre rectornak. Itt azután egy kis pénzt raktak össze s ezzel neki indulhattak valamely külföldi egyetem látogatására.

Ez a szokás az egyes tanulóokra valóságos jótétemény volt; hiszen általa nemcsak tanulmányaikat fejezhették be, hanem már idejekorán gyakorlati paedagógiára is szert tettek. Volt azonban hátránya is, — s ez a sűrű változása a vidéki rectoriák tulajdonosainak.

A törvény a *ruházatra* kényes, de positiv alakban nem intézkedik. Nem engedi meg, hogy akár a csapott kalap, akár más ruhadarab formátlan legyen. Nem tűri el, hogy valaki a haját török módra viselje, mert ez a fejet eleséftíftja. A haj hátsó része a két fület félig takarja be, vagy legalább a fül hegyéig leérjen.²⁾ A ki szokatlan s tanulóhoz nem való ruhában jár, vagy a fejét mint a török borotválja, 20 denár büntetés alá esik.³⁾

Van ideje a coetusnak *játéka* is, hogy az ifjak testileg és lelkileg felüdüljenek.⁴⁾ De a ki ebéd és vacsora után és a megszabott időn kívül játszik, ha nagyobb, 10 denárt fizet, ha kisebb, ugyanennyi vesszőt kap.⁵⁾ Lapdázni és más effélét szabad; de tilos a dárдавetés, a birkózás, a kővel dobálódzás és az olyfajta multságok, melyeknek könnyen sebesülés lehet a vége.⁶⁾

Erős tilalom alatt áll a kártyázás, kockázás és más nyerészkedő játék is; hiszen van a tanulók felüdülésének más nemesebb módja is.⁷⁾ A ki ez ellen vét, 4 denárt fizet.⁸⁾

¹⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima quinta.

²⁾ U. o. Leges de moribus, Secunda lex.

³⁾ U. o. Poenae transgr. mor. Secundae legis.

⁴⁾ U. o. Leg. de mor. Decima nona.

⁵⁾ U. o. Poen. transgr. moris dec. non. leg.

⁶⁾ U. o. Leg. de mor. Decima nona.

⁷⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima.

⁸⁾ U. o. Poen. transgr. mor. vic. leg.

Hiábavaló csevegésre és hazudozó beszélgetésre nem szabad összejárni. Egészen más, ha az kérdezősködés s tanulási czéljából történik.¹⁾ A ki ezen rendeletre ügyet sem vet, 2 denárt fizet.²⁾ Kellő ok nélkül és az iskolai elüljárók tudtán kívül a tanulók nem járhatnak tétlenül a piacon és az utcákon.³⁾

A ki a jégen csúszkál vagy szánkáz, jégdarabokkal vagy hógolyókkal másokat megdobál, madarászni jár, falra, tetőre, toronyra, fára és sziklára mász vagy efféle veszélyes dolgot művel, ha nagyobb egyén, 10 denárt fizet, ha meg kisebb, ugyanennyi vesszővel büntetik.⁴⁾

Erősen meg van tiltva: a veszedelmes fürdés a folyóban; a könnyelmű és szükség nélküli esküdözés, melynek hazudozás és vásottság az oka; a fegyverek-, kardok-, buzogányok-, íjjak- és más efféle fegyvereknek a városban szükség nélküli viselése; a puskával és nyíllal lövöldözés, ha csak szükség esete nem forog fönn s ellenséges kihívás nem kényszerít a fegyver használására; az erkölestelen kicsapongások, más jószágának elidegenítése, a szőlők és kertek meglopása; a rágalmazás és hamis vádaskodás; a gyalázkodó versekkel és epigrammokkal való bántalmazás.⁵⁾

Tanulságos azon büntető skála, mely a törvény ezen pontjának megsértőire szól. A ki a folyóban fürdik vagy csónakáz, 10 denárt fizet. A könnyelmű esküdözésnek 3 denár az ára. A ki kellő ok nélkül fegyvert hordoz magával, puskával lövöldöz, mást veréssel fenyeget vagy arra kényszerít, hogy fegyverhez nyúljon, 50 denárt kell fizetnie vagy megkorbácsolják. A ki valakire ellenséges indulattal leselkedik, vagy a ki mást megvág, fogságra vetik és vétsége szerint büntetik. S ha ez igen nagy, az iskola elüljárósága hoz ítéletet. A ki tudva és akarva gyanús helyre megy s itt aljas személyekkel társalog, első esetben nyílt boesánatkéréssel tesz eleget, másodszor már

¹⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima prima.

²⁾ U. o. Poen. transgr. mor. vic. prim. leg.

³⁾ U. o. Leges. de const. et func. schol. Pat. alumn. Quarta.

⁴⁾ U. o. Poen. transgr. mor. dec. non. leg.

⁵⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima quarta.

megkorbácsolják és az iskolából eltávolítják. Ha azonban kiderül, hogy erkölestelenkedett, már első ízben elzárják, majd megkorbácsolják és kizárják az iskolából. A ki lop, a kertek és szőlők termését mint tolvaj elhordja, mást csere vagy ajándékozás révén megcsal, elcsukják, s a kár megtérítésére köteles, vagy pedig nyilvánosan ki kell engesztelnie az iskolát. Ismétlődés esetén megvirgácsolják és kirekesztik az iskolából. A ki mást rágalmaz, hamisan bevádol, otrombán nyugtalanít, szid és káromol, első ízben nyilvános elégtételadásra köteles; másodízben kizárják a collatióból a visitator hivatalos működéséig; harmadízben megkorbácsolják és elbocsátják az iskolából, vagy ha a vétség oly nagy, világi büntetés éri.¹⁾

A tanulók ne kóboroljanak el a városokba, falvakba és vásárookra; mert ez által a tanulmányuk megszakad és az iskola jó hírneve megfogyatkozik. Ezenkívül a vidéki rectorokat zavarnak kötelességök teljesítésében és őket költségekbe verik. Ezentúl tehát, akinek valamely fontos okból el kell menni, csak a tanárok engedelmével teheti, de a kitűzött határidőre megjőjön tanulmányai végett.²⁾ A ki ez ellen többszöri figyelmeztetés után is vét, az iskolából eltávolítják.³⁾

A tanulók éljenek békében és egyetértésben s kerüljék a viszálykodást és egyenetlenséget. Nyugtalan és zavargó elemeket az iskola nem tűr meg a kebelében.⁴⁾ Miért is, ha ilyenek akadnak, el kell távolítani.⁵⁾ Az izgatás, akár nyíltan, akár titokban történjék, szigorú tilalom alá esik. A tanulók összejöveteléből összejöveteleket nem tarthatnak; az iskola hatósága, a kegyurak, a tisztviselők és a tanítók ellen az iskolában és kinn bárki ellen se lázadjanak.⁶⁾ A ki összeesküvést, fölkelést s az iskolán kívül bárminő lázadást szít, megbotozzák és az iskolából eltávolítják. Büntőrsait pedig a részesség arányában büntetik; — és pedig vagy nyilvános boesánat-

¹⁾ U. o. Poen. transgr. mor. vicesimae quart. leg.

²⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima secunda.

³⁾ U. o. Poen. transgr. mor. vic. sec. leg.

⁴⁾ U. o. Leg. de moribus. Decima.

⁵⁾ U. o. Poen. transgr. mor. dec. leg.

⁶⁾ U. o. Leg. de mor. Duodecima.

kérésre kötelesek, vagy pedig kizárják őket a collatióból, míg ügyükben a visitorok nem döntenek.¹⁾

Magán sérelmet magán úton sem szóval, sem tettel nem boszulhat meg senki sem. A sértést és a jogtalanságot a senior és a collaborator orvosolja. Ha ezeknek nem sikerül igazságot tenni, akkor az ügy elintézése és a büntetés megszabása a mesterek (ludimagistri), a collegák és a választott bírák dolga.²⁾ A ki maga szerez magának elégtételt, vagy mást lepedőben a levegőben forgat, el kell távoznia az iskolából.³⁾

A város lakói és a tanulók között eddig sok egyenetlenség és veszekedés fordult elő. Ebből, természetesen, sok baj keletkezett. A törvény most ezen is segíteni akar; ezért rendelkezik ily értelemben: Ha ezentúl valamely tanuló a városnak bármelyik lakóját megsérti, az illető ne vegyen saját kezével elégtételt, hanem alkalmas tanúk előtt jelentse a dolgot a rectoroknak, ezek távolléte és az ügy fontossága esetén pedig azoknak, kikre az iskola gondja nehezedik, — vagy pedig az egyház lelkészeinek. Ezeknek kötelessége, a mily hamar csak tehetik, az ügyet megvizsgálni és intézkedni.

Ha ellenben városi polgár bántalmazza a tanulót, ez sem szolgáltat maga igazságot, hanem a rectorok elé terjeszti az ügyet. Ezek a dolgot megvizsgálják s tapasztalataik alapján kérnek elégtételt a tanuló részére. A városi hatóság és a kegyurak, mihelyt módjukban áll, érdeme szerint megbüntetik a vétkes polgárt.

Ezen eljárás szelleme érvényesül a tanerők és a tanulók iskolai vétségénél is.⁴⁾

Már az illem, de meg az egészségi szempont is úgy hozza magával, hogy a tanulók mind lakásukat, mind az iskolát tisztán tartsák. Ügyeljen tehát a tanuló, hogy vizeletével és ürülékével semmit be ne piszkoljon.⁵⁾ A ki ez ellen vét, 6 denárt fizet, vagy ha a kora megengedi, megkorbácsolják.⁶⁾

¹⁾ U. o. Poen. trans. mor. duodec. leg.

²⁾ U. o. Leges de moribus. Undecima.

³⁾ U. o. Poen. trans. mor. leg. undec.

⁴⁾ U. o. Leg. de mor. Decima tertia.

⁵⁾ U. o. Leg. de mor. Decima septima.

⁶⁾ U. o. Poen. transgres. mor. dec. sept. leg.

Nem szabad az iskola kerítését rongálni és rajta átjárni.¹⁾ A ki ezen utóbbit nappal cselekszi meg, 20, a ki meg éjjel, 50 denárt fizet.²⁾ A lakásokban s magán az iskola épületén senki se tegyen kárt, sőt inkább javítsák meg; a gerendákon pedig fát, vagy mást senki se vágjon, — rendeli a törvény.³⁾ A ki bármiféle épületet megrongál, a kárt megtéríti, és ha nagykorú, 20 denárt fizet; ha pedig kiskorú, megvesszőzik.⁴⁾

A tűzre nagyon kell vigyázni, nehogy valamikép kigyuladjon az épület.⁵⁾ A ki a tűzzel gondatlanul bánik, érdeme szerint bünhődik.⁶⁾

Az ablakok kijavításáért mindegyik tanuló egy, a kemence esetleges megújításáért meg három pénzt fizet.⁷⁾

A nemes gyermekek és a nem helyben lakó tanulók, a kik naponkint nem hoznak magukkal tűzifát az iskolába, egyenkint egy-egy szekér fát kötelesek a tél kezdetén a tanintézet részére szállítani, a tantermek fűtése céljából; vagy pedig egy szekér fa árának megfelelő összeget tesznek le kellő időben.⁸⁾ A mely fát a gyermekek közös célra összehordanak, egy tanuló sem fordíthatja a saját használatára.⁹⁾

A törvényben ezen büntetésekkel találkozunk: figyelmeztetés, intés, megdorgálás, nyilvános megrovás, ünnepélyes bossánatkérés, a közös étkezésből kizárás hosszabb-rövidebb ideig, sentenciák vagy zsoltárrészletek betanulása, kártérítés, pénzbüntetés, becsukás, megbotozás, megkorbácsolás, a collatióból kirekesztés, hivatalvesztés, az élelem megvonása, a tanítványoktól való megfosztás, elbocsátás és kicsapás.¹⁰⁾

¹⁾ U. o. Leg. de mor. Decima octava.

²⁾ U. o. Poen. transgr. mor. dec. oct. leg.

³⁾ U. o. Leg. de mor. dec. oct.

⁴⁾ U. o. Poen. transgr. mor. dec. oct. leg.

⁵⁾ U. o. Leg. de mor. dec. oct.

⁶⁾ U. o. Poen. transgr. mor. dec. oct. leg.

⁷⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima septima.

⁸⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima sexta.

⁹⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima nona.

¹⁰⁾ U. o. Poenae transgredientium leges de constitutione alumnorum. — Poenae transgredientium mores. — Poenae Senioris et Praebitoris.

A törvény megalkotói igen körültekintők voltak. Tudták, hogy a törvény keretében megnevezett vétségeken kívül egyéb esetek is fordulhatnak elő. Ezek jogi megtorlására szabad kezét hagynak fenn a tanítóknak és az egyházi hatóságnak.¹⁾

A bírság vagy a büntetés elodázásáról szó sem lehet. A kit pénzbírságra ítélték s a közös étkezéstől való elzárás által eléggé nem lehet büntetni, két hó lefolyása alatt fizessen, vagy pedig zálogot adjon. A ki a megszabott büntetést nem akarja kiállani, megkorbácsolják, vagy elzárják, vagy kirekesztik az iskolából.²⁾

VI.

Tanulók iskolai tisztségei. — A Wittembergben tanuló magyar ifjaknak a XVI. században volt külön — magyar — bursáijk, önálló és saját szervezettel. Ennek, vagyis a »Sanctissimus et Amplissimus Coetus«-nak az élén a »senior« állt.³⁾

Ez az egész intézmény — a coetus — mintául szolgált hazai iskoláink szervezésénél is.

Kívülről azonban még Trotzendorf Bálint befolyását is mérlegelnünk kell. Ő goldbergi iskolájában fejlesztette ki legjobban azt az elvet, hogy az ifjúságot be kell vonni az iskola ügyeinek intézésébe. A tanulóknak nemcsak a tanításban, hanem a fegyelmezésben és az anyagi dolgok végzésében is nyit teret. Az ő iskolája valóságos kis köztársaság, mely iránt mindenki érdeklődik kötelessége és joga révén is. Az iskolai ifjúság fogalma nála is a »coetus«-ban testesül meg.

A »coetus« a tanulók által viselt tisztségekkel a sárospataki iskola 1621-iki törvényeiben is megjelenik, világos bizonyítékaül azon hatásnak, melyet Wittembergen kívül Trotzendorf eszméi hazánkra gyakoroltak.

Az ifjúság Sárospatakon kivette a maga részét az oktatásból is; hiszen a collaboratorok, a paedagogusok és a mendí-

¹⁾ U. o. Poen. Senioris et Praeb.

²⁾ U. o. Poen. Sen. et Praeb.

³⁾ Géresi Kálm.: A kollégium külső tört. vázlata 1848-ig. (A dobrecz. ev. ref. főgymn. értes. 1894—95. 7—9. l.)

kánsok tanítói, továbbá a kántorok a tanulók sorából kerültek ki.¹⁾ De még több tennivalója volt az iskola anyagi ügyeinek gondozásában és a fegyelem fentartásában. A »senior, praebitor, oeconomus, corycaeus, custos, füllő és kapus« név egy-egy hivatal, melynek hosszabb-rövidebb ideig tartó viselésében a tanulók sérénykednek. A »primarius, a mendikáns és a könyvtárnok« nevében is egy-egy tanulóra ismerünk.

A tanulmányi ügyeken kívül sok anyagi gond is merült föl az iskola életében. Kívánatos volt, hogy ezek alól a tanárokat fölmentsék. Ezért határozták el, hogy »seniort« választanak. Ezt a tanulók szavazata alapján a coetusból, az ifjúság kebeléből a tanárok szemelik ki. Arra kell vigyázni, hogy a választás okos, jámbor, tanult, mértékletes, hitében kipróbált és kifogástalan életű egyénre essék. A megválasztott senior az iskola összes polgárai jelenlétében leteszi az előírt esküt, s ezután a rector, vagy ha ez nincs, a társrector őt megerősíti.

A senior esküje így hangzik: Én N. N. senior szentül ígérem, hogy az iskola javát a törvények értelmében tölem telőleg előmozdítom s mindenben a közjót, nem egyéni érdekemet tekintem. A tanárok iránt megfelelő tisztelettel és engedelmességgel leszek; miért is az ő becsületöket és tekintélyöket mindig és mindenütt védelmezni fogom. Az iskolai törvények által előírt kötelességeket, a mennyire az emberi gyarlóság csak megengedi, hűségesen teljesítem. Az iskola becsületét hivatalom viselése közben mind az idegenek, mind a házbeliek előtt épségben és sértetlenül megőrzöm. Az iskola egyetlen polgárával szemben sem leszek méltánytalan. A kik az iskolai törvényt átlépik, az iskolai testületet zavarják, pert vagy lázadást keltenek, a törvények vagy a szabályok ellen titokban vagy nyíltan összeesküsznek és zavart idéznek elő, azok ellen, tekintet nélkül a személyre, szigorúan fogok eljárni és minden áron azon leszek, hogy az iskola polgársága jámborul, békében és egyetértésben éljen és virágozzék. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segítjen!²⁾

¹⁾ Ezen műben: »Tanárok, tantárgyak és tanrendszer« ez. alatt 16—19. l.

²⁾ II. Fej.: De constitutione et officio Senioris. Prima lex.

A senior közvetlenül a tanárok alatt áll. Megkívánja a törvény, hogy irántuk ne csak engedelmességgel, hanem szeretettel és hűséggel legyen. Előírt kötelességén kívül másba nem ártja magát a tanárok tudta nélkül, s ezek dolgába egyáltalán nem avatkozik. A tanulók kihágásait — tekintet nélkül korukra és származásukra — följegyzi s velök, a tanárok tudta nélkül, semmiféle vétségre nézve ki nem egyezik. Olyan hatalmat és joghatóságot nem tulajdonít magának, mely a törvény értelmében meg nem illeti. Miért is a tanárok tanácskozására, midőn a tanulók bevétele, elhelyezése és hivatalra alkalmazása forog szóban, csak akkor megy el, ha hivatalos.

A tanulókat sem maga, sem más útján nem izgatja; sőt éber szemekkel őrködik, hogy összeesküvés s lázadás se az iskolában, se ezen kívül ne keletkezzék a hatóság, a lelkesek és mások ellen.¹⁾ A senior gondozza, takarékosan kezeli és közhasználatra bocsátja mindazt, a mi a naponkinti táplálkozásra szükséges.²⁾ Az alapisztván tanulókat egyes asztalokhoz elosztja; az iskola törvényeit az új tanulóknak olvasás czéljából átadja; ezek lakását a rectorok szándéka szerint kijeleli; az iskolai fegyelmet figyelmeztetéssel és fékezéssel fentartja; minden egyes tanuló erkölcsiségére gondosan felügyel; az arra hivatott egyénnel egyetemben elítéli a törvény megsértőit s a megérdemlett büntetést a rectorok beleegyezésével végrehajtja.³⁾ A költségekről és az élelmiszerekről a tanároknak havonként beszámol. Munkája fejében kapja a büntetéspénz harmadát s a többit az iskola czéljaira fordítják. A közpénztárból is hetenkint 10 denárt kap; s a seprő is minden hordóból az övé.

A törvény azonban arról is gondoskodott, hogy a senior feladatának megfelelhessen. Ezért írja elő, hogy az iskola tisztviselői a seniort tiszteljék és iránta engedelmesek legyenek hivataluk teljesítése közben.⁴⁾

Ha a senior esküjét nem tartja meg, kötelességét nem teljesíti, hivatalát hűtlenül viseli s a törvény megsértésében

¹⁾ U. o. De constitutione et officio Senioris. Secunda lex.

²⁾ U. o. Prima lex.

³⁾ U. o. Secunda lex.

⁴⁾ U. o. De constit. et officio Senioris. Secunda lex.

szinte makaes, — először megintik, s ha kell, megfeddik. Ha ez nem használ, megfosztják állásától; sőt ha szükséges, vele szemben az iskolai törvények teljes szigora szerint járnak el.¹⁾

A praebitor is, miként a seniort, a tanulók szavazata alapján a rectorok szemelik ki az egész coetus tagjai közül. Megköveteli a törvény, hogy a választás olyan egyénre essék, a ki okos, jámbor, éber, szorgalmas, hű, gondos s életében kifogástalan. A választás eredményét a rector kihirdeti és megerősíti. Ezután kezét fog a megválasztott egyénnel, a ki ilyen esküt tesz le:

Én N. N., a sárospataki iskola megválasztott, kihirdetett, megerősített praebitora, kézfogással és szent hittel ígérem, hogy, a mennyiben rajtam áll, a közvagyonot szorgalmasan és hűségesen gondozom, igazán fentartom és kezelem; mindenben a köz- és nem a magánérdeket tekintem; a bevételekről és kiadásokról, a bor eladásáról, vagyis kiméréséről és a gondjaimra bízott összes dolgokról jó lelkiismerettel beszámolok. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segítjen!

A praebitor évi dolga ez: Pontosan számon tartja, hogy hétköznapokon kiknek és hánynak kell a templomba mennie; kijeleli azon tanulókat, a kik sorrendben kivonulnak a temetésre. A szőlőművelésre és a coetus egyéb jövedelmére nagy gondot fordít. A borra, lőrere, gabonára, lisztre, szalonnára, edényekre, kapákra és egyéb eszközökre, melyek a szőlőműveléshez és az étkezéshez szükségesek, felügyel s gondoskodik a gabona beszedéséről és megörletéséről.²⁾

A praebitor teendői érthetően beszélik, hogy a coetus maga valóságos földbirtokos, a ki maga művelteti a földjét és szöllejét, bort szűr és pinczejében gondoz, gabonát csépeletet, öröltet, a lisztből czípót süttet és ezt a praebitor osztja ki.³⁾

Ha a praebitor hanyag és hűtlen, épen úgy járnak el vele, mint a seniorról imént említém.⁴⁾

¹⁾ U. o. Poena Senioris.

²⁾ U. o. De constitutione et officio Praebitoris.

³⁾ V. ö. Dézsi Lajos: Misztótfalusi Kis Miklós (Magyar Tört. Életrajzok. XIV. évfoly. 1898. 21. l.)

⁴⁾ Ezen műben: II. Fej. Poena Senioris et Praebitoris és I. Fej.

A törvény szövegében csak praebitor fordul elő. A »vini praebitor« és a »libi praebitor« megkülönböztetéséről a törvény marosvásárhelyi példánya még mit sem tud. A sárospataki példány ugyan már ismeri ezt a különbséget;¹⁾ de a törvénynek idevágó pontja fiatalabb 1621-nél.

A törvény mind a senior, mind a praebitor tekintélyét gondosan védi. Ha az iskola tisztviselőinek valamelyike akár az élelem beszerzése, akár más teendők közben, az ő hatalmukat egész kihívóan és állandóan figyelmen kívül hagyja, egy hónapra elesik az élelemtől.²⁾

Az *oconomus* télen-nyáron három óraker jelt ad a fölkelésre; este meg a lefekvésre, az imádságra és a szentírás-olvasásra. Télen minden egyeshez még be is viszi a világosságot. Megfigyeli, kik nincsenek jelen az előadásokon, vizsgálatokon, könyörgéseken, egyházi szertartásokon, hitészónkatokon és vitatkozásokon. A névsort kéznél tartja s a mint a könyörgésnek vége van, felolvassa. — a hiányzókat nevével följegyzi. Gondoskodik róla, hogy hétköznapokon — ha a praebitornak talán nem áll szabadságában — három, vasárnapokon meg valamennyi tanuló az adott jelre sorban a templomba, innét meg az iskolába vonuljon. A temetésre való kivonulás jelzése is az ő dolga. Rajta van, hogy a fiúk az iskolában és kivonulások alkalmával ne lármázzanak, ne ácsorogjanak, ne veszedjenek, ne káromkodjanak, ocsmány dolgokról és magyarul ne beszélgessenek. A bentlakó tanulókkal szerdán és szombaton egy óraker kitisztíttatja a folyosót, az udvart és a tantermeket. Ünnepeapokon felügyel, hogy a tanulók a folyó táján ne sétáljanak, a folyóban ne mosakodjanak, ne fürödjenek és ne csónakázzanak. A ki a megszábotott időn túl kinn van, megfigyeli és följegyzi. Reggel és este megtekinti a museumokat, vajjon nem hiányzik-e valaki? A törvény és a tisztesség megsértőit szombaton reggel jelenti be a rectornak.

A mint szolgálati hete letelt, vasárnap, vagy a mikor a tanítóknak úgy tetszik, az *oconomus* nyilvánosan és könyv nélkül előadja azon beszédet, melyet saját erejéből készített.

¹⁾ Függelék IV. sz. a.

²⁾ U. o. Poena Senioris et Praebitoris.

Ha azonban a hallgatósághoz méltó beszéd nem telnék tőle, a szentírásból kell neki néhány fejezetet kívülről betanulnia.¹⁾

Ha az *oconomus* igen hanyag, 50 denárt fizet.²⁾

A *corycaeusok* (vigyázók) a törvény értelmében gondosan és híven őrködnek, hogy kik sértik meg a törvényt és a tisztességét, s följegyzik azok nevét, a kik magyarul beszélnek, szitkozódznak, otromba dolgokról beszélgetnek, hamisan esküsznek, illetlen dolgot művelnek vagy akarnak, a vizekben engedelem nélkül mosakodnak, fürödnek és hajókáznak, a jégen csúszkálnak és szánkáznak, a szőlőben és berkekben madarásznak, fára, sziklára, falra, tetőre vagy toronyra másznak. Ha a *corycaeus* a tettes nevét elmulasztja fölírni, vagy ártatlanul ír föl valakit, szigorúan bünhődik.³⁾

Az *őr* (*custos*) a névsort olvassa, a távollevőket megjegyzi és bejelenti. Figyelmezteti a gyermekeket, hogy az iskolában, a templomban és a temetésen ne lármázzanak; s ha mégis megteszik, följegyzi. Gondja van rá, hogy a tanulók temetésre menet és jövet, vagy midőn a rétre szórakozás végett kivonulnak, sorban menjenek és magyarul ne beszéljenek. Azokat, a kik az utcán vagy másutt játszanak, lármáznak s illetlenül viselkednek, följegyzi. Szombaton Vergilius, Horatius, Cato vagy más műveiből könyv nélkül szaval; az elsőrendű *custos* azonban saját beszédjét adja elő, és így válik meg hivatalától.⁴⁾

A *fűtőnek* a kisebb fiúktól két, a nagyobbaktól meg akár nemesek, akár nem — három pénz jár.⁵⁾

Hetenként legalább két tanuló végzi a *kapus* teendőit.⁶⁾

A Sárospatakon levő iskolai törvények »*Primarius*« tanulókról és iskolai *tanácsról* (*senatus*) is beszélnek. A Marosvásárhelyt létező sárospataki anyakönyv azonban az 1621-iki törvényekben ilyesmirel semmit sem tud. S tényleg a prima-

¹⁾ U. o. De officio oeconomi.

²⁾ U. o. Poena Sen. et Praeb.

³⁾ U. o. De officio Corycaeorum.

⁴⁾ U. o. De officio Custodum.

⁵⁾ U. o. Leg. de mor. Vicesima octava.

⁶⁾ U. o. De const. et offic. collaborat.

riusok eskümintájában előforduló »professoribus»¹⁾ kifejezés fiatalabb korra mutat.²⁾

A Marosvásárhelyt levő törvény az »iskolai tanácsot» sem említi névszerint. Egy helyütt azonban mégis erre utal, midőn arról beszél, hogy a törvény megsértőit lelkiismeretesen elítéli azokkal egyértelműleg, a kik erre hivatottak.³⁾ Úgy látszik tehát, hogy ez a tanács tényleg már 1621-ben is megvolt, de róla a törvény ekkor még külön nem intézkedett. A Sárospatakon levő törvénytárgy azonban már élénk tárja a tanács szervezetét. E szerint a tanácsot a senior és még kilenez olyan tanuló alkotja, a kik tanultság, erkölcs és tapasztalat dolgában kiválók. Ezeket az iskola *primariusainak* nevezik. Az új tagot maguk a tanácstagok választják a tanárok jelenlétében.

A primariusok jogkörét és kötelességét esküjük tárja élénk, melyet nekik, mint a tanács megválasztott tagjainak, le kellett tenni ily értelemmel: Én N. N., a sárospataki iskolának elsőrendű polgára szentül ígérem, hogy az iskola törvényeit és gondjaimra bízott javait hűségesen megőrzöm; mindenben a közjót s nem saját érdekemet tekintem; a tanítók iránt kellő tisztelettel és engedelmességgel leszek s az ő hírnevüket és tekintélyüket mindig és mindenütt védelmezem; az iskola törvényei által előírt kötelességeket, a monnyiben a természet gyarlósága engedi, hűségesen teljesítem; az iskola becsületét mind a külső, mind a belső tanulóknál épségben tartom; illendő ruhában járok; az iskola polgárait minden személyválogatás nélkül komolyan felügyelek, vétségeiket hűségesen számba veszem és a melyik a collegiumra veszedelmesnek látszik, vagy a seniornak, vagy a tanároknak kellő időben bejelentem; az iskolai ifjúság érdekében történő hivatalos kiküldetéseket minden habozás nélkül elfogadom; a hivatalosan közölt ügyekről senkinek nem szólok; mindenki vétségét híven följegyzem és Krisztus egyházának szolgálatában a szent célra

¹⁾ Függelék I.

²⁾ A professor elnevezés Sárospatakon csak Comenius Amos óta jött divatba. (*Géresi Kálm.*: A kollégium külső tört. A debreczeni ev. ref. főgymn. értesítője 1894—95, 13. l.)

³⁾ II. Fejezet. De constitutione et officio Senioris. Secunda lex.

magamat szigorúan kötelezem. A három személyű egy Isten engem úgy segítjen.¹⁾

Az 1621-iki törvények eredetije a »*Contrascriba*» hivatal nem ismeri. A törvények sárospataki példánya azonban már erről is részletesen intézkedik.

Kétségtől kívül a *contrascriba* hivatala is fiatalabb 1621-nél, s ezért nem jutott bele a sárospataki iskola 1621-iki törvényeinek eredetijébe.

A mint a Sárospatakon levő törvények a *contrascriba* hivatalát megszabják, lényegében s csekély változtatással a debreczeni ev. ref. főiskola 1657-iki törvényében is megtaláljuk. Miért is róla majd a legközelebbi alkalommal szólok, midőn a debreczeni ev. ref. főiskola XVII. és XVIII. századi törvényeit tárgyaló művemem bemutatom. Jelenleg csak a sárospataki törvénytárgynak idevágó szövegét közlöm.²⁾

A *mendikánsok* (szolgatanulók) vasárnap jelen vannak az egyházi szertartásokon. A délutáni egyházi beszéd idején alamizsnát nem gyűjthetnek sem a korezmában, sem magánházakban. A tantermeket hétfőn, kedden és csütörtökön déli tízenkét órakor felloccsolják és kitisztítják. Télen segítenek a fűtőknek a fa elrakásában.³⁾

Az 1621-iki iskolai törvényekkel egyidejűleg jó létre az a rövid szabályzat, mely a *könyvtárnok* (bibliothecarius) kötelességét megszabja. Ezt is a sárospataki ev. ref. főiskola törvényeinek a marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtárában levő példánya őrizte meg számunkra; s ugyanazon kéz írta, mint magukat a törvényeket. Szoroson azonban nem tekintették iskolai törvénynek, s ezért nem iktatták be a törvények közé, hanem nyomban utánuk jegyezték be az iskola anyakönyvébe.

A szabályzat rövid, de velős. Meghagyja a könyvtárnoknak, hogy a könyveket a penésztől, piszoktól és elveszéstől óvja meg. A ki a megszabott időben kér könyvet, minden nehézség nélkül adjon neki. A könyv visszahozatalára szabjon időt. Ez két hétnél továbbra nem terjedhet. Ha azonban valakinek két

¹⁾ Lásd a Függelékben II. sz. alatt.

²⁾ Lásd a Függelékben III. sz. a.

³⁾ U. o. De officio Mendicantium.

hétnél hosszabb időre kell a könyv, ha ezt időközben valaki nem kéri, újra megjelelendő határidőig használhatja. Codexet, vagyis kéziratot semmi szín alatt és semmiféle biztósíték mellett sem szabad kivinni az iskola falain kívül.

Idegenek, bármily állású, rangú és méltóságú egyének legyenek is, csak a rectorok és a senior beleegyezésével kaphatnak könyvet. Ha az idegen, szükség által kényszerítve, a rectorokhoz fordul és beleegyezésüket kinyeri is, még ezen esetben is biztósítékot, zálogot kell letennie, s csak így kaphat könyvet. A zálogot is ugyanazon szekrényben helyezik el.¹⁾

Sajnos, hogy az anyakönyvnek azon lapja, mely a könyvtárnok kötelességének utolsó pontját tartalmazta, a sarkán és alsó részén egészen hiányzik. 1881-ben még meg kellett lennie, mert Koncz József még közölte Szinyei Gerzonnal, a ki becses tanulmányában így tette közzé: »6. Minden reábizottakról a tanároknak számot adni tartozik és az iskolát addig el nem hagyhatja, míg számadásának eleget nem tette.«²⁾

Megőrizte azonban a Marosvásárhelyt levő sárospataki anyakönyv a könyvtárnok esküjét, mely így hangzik: Én N. N. szent hittel ígérem, hogy ezen előirt kötelességeket híven és minden csalás nélkül teljesítem és végrehajtom. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segítjen. Amen.³⁾

Ezen eskü egészen más, mint a melyet az 1621-iki törvényeknek sárospataki példányában olvasunk. Kézzel fogható tehát, hogy a marosvásárhelyi példányban olvasható szöveg az eredeti, vagyis a régebbi; a sárospataki példány eskümintája a könyvtárnoki állás betöltéséről szóló ponttal együtt pedig fiatalabb. Érdekes voltáért azonban közlöm e helyütt.

Hogy az iskola könyvállománya el ne veszüljék, hanem további használatra megmaradjon, nagy gondot kell rá fordítani. Miért is a tanárok a primarius tanulók közül ezek szavazata alapján könyvtárnokot választanak. Ez okos, jímbor, tanult, józan, hű és jellemes egyén legyen. Megválasztatását

¹⁾ Lásd a Függelékben V. sz. alatt.

²⁾ Szinyei Gerzson: A sárospataki főiskolai könyvtár története. (Sárospataki Lapok 1881. 10. l.) Közöltetett a Magyar Könyvszemlében is 1881. 347—348. l.

³⁾ Lásd a Függelékben V. sz. a.

a rector hirdeti ki és meg is erősíti. Erre az új könyvtárnok ilyen esküt tesz le: Én N. N. a sárospataki iskola könyvtárnoka szentül ígérem, hogy az iskolának rám bízott vagyonát a törvények értelmében hűségesen megőrzöm és kezelem; mindenben a közérdeket, és nem a magamét tekintem; a tanárok iránt kellő tisztelettel és engedelmisséggel leszek; az ő hírnevüket és tekintélyüket mindig és mindenütt megvédem; az iskolai törvényekben előirt kötelességeket, a mennyiben a gyarló emberi természet megengedi, hűségesen teljesítem; az iskola jó hírnevét mind az idegeneknél, mind a házbeliéknél fentartom; az iskola polgárai használatára a könyveket személyválogatás nélkül kikölcsönözöm; a kikölcsönzötteket, vagy bármi módon más kézre kerülteket visszakövetelem és saját helyökre visszateszem; a miket rám bíztak, jó lelkiismerettel beszámolok rólok azoknak, a kikhez ez tartozik vagy tartozni fog. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segítjen. Amen!¹⁾

VII.

Iskolai felelősség. — A kereszténység iskolái a hitből, a vallásból nőttek ki. A középkor iskoláit maga az egyház hozza létre, vagy legalább az ő szelleme és vezető keze irányítja a népiskoláktól kezdve föl az egyetemekig.

A reformatio sem szakította el az iskolát a vallástól, sőt egyenesen ennek előkészítőjéül tekinti vala. Ezért nem függetlenítette az egyháziaktól, sőt ezek felsőbbiségét egyenesen törvénybe iktatta ezen intézkedésével. A rector és társrector, továbbá az iskola összes polgársága az iskola hatóságának, a kegyuraknak és ezek törvényes utódainak, az egyházmegye seniorának, ezen egyház (Sárospatak) lelkeszeinek, az egyházi és világi előkelőségeknek minden igazságos és megengedett dologban alatta áll s irántuk illő tisztelettel, engedelmisséggel és szeretettel tartozik.²⁾

¹⁾ Függelék VI. sz. a. Magyarúl közli Szinyei Gerzson: A sárospataki főiskolai könyvtár története. (Sárospataki Lapok 1881. 8—9. l.) Utána közli a Magyar Könyvszemle 1881. 346—347. l.

²⁾ II. Fej.: De offic. rect. IV. Lex. — U. o. Leg. de mor. I. Lex.

A rectorok az iskola székhelyéről huzamosabb időre csak a lelkészek beleegyezésével távozhatnak.¹⁾

A lelkészek és az egyházmegye seniora az iskola fölött *birói jogot* gyakoroltak. Így, ha a tanulók a város polgáraival tütek össze, a kérdés bizonyos esetekben a lelkészek elé került.²⁾ A rector a saját rectortársát is a lelkészeknél köteles bejelenteni, ha az ő jóakarató figyelmeztetésére nem hallgat.³⁾

A pataki egyház lelkészei és az iskola rectorai között békés egyetértés és kölcsönös szeretet honoljon. Hiszen az ő feladatuk, hogy az Isten igéjét hirdessék, hallgatóiknak és tanítványaiknak vallásos köteleikkel és jó példával menjenek elül s az Isten dicsőségét, az egyház és az iskola javát előmozdítsák. Miért is, ha olyan eset fordulna elő az iskolában, hogy a rectorok nem tudnák elintézni, föl kell szólítani a helybeli lelkészeket. Ezek azután keresztény érzületük tartalmából mérítsék a tanácsot, melylyel mindazt távolítsák el, a mi a törvény megsértését és az iskola veszedelmét szüli.⁴⁾

Ha rendkívül fontos ügy vár eldöntésre, közös értelemmel a zempléni egyházmegye seniorának, mint a hatósága alá tartozó egyházak és iskolák legfőbb birójának segítségét kell kikérni. Az ő véleménye ítélet, melytől nincs föllebbezés. Ha tehát ő nyilatkozott, akkor vagy ő, vagy megbizottai, egyetemes vagy részleges gyűlésen, az iskolában vagy ezen kívül, nézetök szerint rendbe hozzák a dolgot. A ki ezzel szemben makaeskodik, engedetlenkedik és a zavart szítja, úgy fékezik meg, a mint az isteni és emberi jog megengedi.⁵⁾

Ha az iskola érdeke, a nehézségek és az okok súlya úgy követeli, az egyházmegye seniora, az ő joghatósága alá tartozó testvérek (lelkészek) beleegyezésével, más egyházmegyebeli senior tanácsát is kikérheti. A tanulók azonban ezt nem tehetik meg; mert ez által a nyugtalan természetű embereknek alkalom nyílnék a perek húzására s halasztására és más bíróságot keresnének meg s halmozónak el munkával, mint a

¹⁾ U. o. De offic. rect. XVIII. Lex.

²⁾ U. o. Leg. de mor. Dec. tertia.

³⁾ U. o. De offic. rect. VII. Lex.

⁴⁾ U. o. Leg. de mor. Decima quarta.

⁵⁾ U. o. Leg. de mor. Decima quinta.

melyet a jog kijelöl.¹⁾ S ha valaki ezt mégis megtenné, az iskolát et kell hagynia.²⁾

Az iskola függése az egyháziaktól a *«visitatio»* tényében is kifejeződik.

Mivel az egyházak látogatása (*visitatio*) igen sok előnnyel jár, az ezentúl (1621) — mondja a törvény — az iskola rectoraira és tanulóira is kiterjed. A visitátorok először a rectorokat kérdezik ki a tanulók élete, erkölcsi, előhaladása és engedelmessége dolgában. Ezután meg a seniort, a praebitorot és az egyes collatiók elnökeit hallgatják ki mind a rectorok-, mind a tanulókra nézve. A nyilatkozat igazságát a lelkiismeret, sőt a seniornál és praebitornál még az eskü is támogatja. Így azután megismerik a bajt s hozzá is látnak az orvoslásához. A helytelent megjavítják, a mulasztást pótolják, az ártalmat pedig megszüntetik, a mint ezt a vizsolyi XXI. és XXII. és a LXIX. cikk megszabja, melyeket a tiszáninneri és tiszántúli egyházak Debreczenben 1567-ben aláírtak.³⁾

Ezek a sárospataki ev. ref. iskola 1621-iki törvényei, melyeket Rákóczy György pecsétjével megerősített és sajátkezűleg aláírt s vele egyetemben a zempléni egyházmegye seniora, Tihemeri Máté, s ennek összes papjai. Ezekről a törvényekről meggyőződéssel hirdették, hogy megfelelnek az Isten igéjének, a vallásosságnak, a tisztességnek és a célszerűségnek; hogy előmozdítják a helvét (ev. ref.) vallást és tudományt, a békét, egyetértést és az erkölcsösséget; s elejét veszik a zavaroknak, összeesküvéseknek és az iskolán kívüli és belüli kihágásoknak.⁴⁾

S a mit hittek, bekövetkezett. A sárospataki iskola ezen törvények szellemének hatása alatt felvirágzott. Mi több, ezen törvényeket Sárospataktól főbb vonásokban átvette Debreczen is. Hogy azután itt miként éltek és hatottak, ezt a debreczeni ev. ref. főiskola XVII. és XVIII. századi törvényeinek méltatása alkalmával esetelem.

¹⁾ U. o. Leg. de mor. Decima sexta.

²⁾ U. o. Poenae transgr. mor. decimae quintae et decimae sextae leg.

³⁾ U. o. De offic. rect. XXI. Lex.

⁴⁾ II. Fejezet. Conclusio.

II. FEJEZET.

Az iskola törvényei 1621-ben.

Leges Scholae Saarospatachinae a maioribus nostris conscriptae lucusque observatae, usque corroboratae; nunc vero anno Millesimo sexcentesimo vigesimo primo, die octava ianuarii ad requisitionem et postulatum spectabilis ac magnifici domini Georgii Rakoczi de Felső Vadasz, comitis comitatus Borsodiensis, Domini in Saaros Patach, Szerench, Onod, Saaros, Makoviezka, Lednicze, etc. propugnatoris orthodoxae religionis acerrimi, domini ac patroni ecclesiarum benignissimi, pio studio ab ecclesia recognita et auctae.

De officio rectorum. (97. fol.)¹⁾

I. Lex.

Universi et singuli scholae nostrae cives superioris et inferioris auctoritatis, dignitatis, ordinis, rector, conrector, universi denique docentes et discipuli, maiores et minores, nobiles et ignobiles, primum omnium certo statuunt, hoc scholasticum vitae genus, quod in sedula tractatione fidelique custodia et propagatione studiorum pietatis ac liberalium artium, ecclesiae ac reipublicae necessarium est occupatum, Deo imprimis placere ab eoque labores docentium et discipulorum in scholis viventium iuvare et uterque eorum conservari. Nam in omni deliberatione prima sit haec cura, quaerere, quae actiones Deo placeant? nec suscipienda est ulla actio, nisi comprobata divinis testimoniis. iuxta dictum: Lucerna pedibus meis verbum tuum Domine etc. Ideo ad hunc finem docendi et discipulorum labores referant, ut divini nominis celebrationi, communisque societatis emolumento illi potissimum serviant; auxilium, conservationem, propagationem et gubernationem a Deo, omnis sapientiae inexhausto fonte petant quotidie, felicemque successum et promotionem militiae istius scholasticae benedictioni divinae ardentibus votis, devote, publice et privatim conceptis, assidue commendent.²⁾

¹⁾ A törvény szövegében mindig így fogom jelezni, hogy az illető folió hol végződik.

²⁾ Vess össze a wittenbergi egyetem törvényével: „Haec omnia initio accedentibus ad Academias cogitanda sunt, ut sciant placere Deo

II. Lex.

Didascali, rector vel conrector in hanc nostram scholam a viris gravibus et orthodoxis commendatus, vocandus, a pastoribus Patachensibus nominatus; vir Helveticæ confessionis, pius, probus, honestæ existimationis, alicuius orthodoxæ academiæ genuinus alumnus, probe doctus, philosophiæ¹⁾ cultor, linguarum ad sacro-sanctæ theologiæ studium necessariarum gnarus, fidelis, diligens, φιλομαθής (ügy), φιλόσοφος, φιλόσοφος, φιλοδύλος et a magistratu, patronis nimirum reipublicæ et dioceseos Zempliniensis seniore locique pastoribus vocator conductorque; approbatus, introductus ab iisdem declaratus, confirmatus, convenienti autoritate ornatus munusque constituitur et deinceps retinetur, et si e re scholæ videatur locusque vacuus postu(let).²⁾ conrector in locum rectoris primarii substituitur.

III. Lex.

(Rector vel conrector, sicut dictum, introductus, confirmatus et (constitutus per) lectis scholæ legibus subscribito. (98. fol.)

IV. Lex.

Idem didascali scholæ nostræ magistratui, patronis et eorum orthodoxis successoribus, seniori dioceseos, ministris huius ecclesiæ et quibusvis aliis, tam ecclesiasticis, quam politicis in eminentia constitutis subiectionem, debitum honorem, observantiam, obedientiam, reverentiam, amorem charitatemque omnem in rebus iustis et licitis exhibent.

hunc laborem discendi literas et iuvare ab eo. Nam in omni deliberatione prima sit haec cura, quaerere, quae actiones Deo placeant, nec suscipienda est ulla actio, nisi comprobata divinis testimoniis, iuxta dictum: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

Quicumque igitur in hanc Academiam venerit, primum cogitet, hanc discendi militiam Deo placere, et ad hunc finem studia referat, ut Deum celebret et ecclesiæ ac vitæ communi pie in conservatione et propagatione doctrinæ serviat: deinde et auxilium ac gubernationem a Deo, fonte sapientiæ petat. Nam in tanta humanae mentis imbecillitate, ut iudicia recta sint et studia et consilia felicia, opus est Deo gubernatore. Sic igitur pie mentes studia inchoant, ut ardentibus votis hanc precationem assidue repetant: Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam et iustificationes tuas doce me. (Leges Academiae Wittebergensis de studiis et moribus auditorum. Wittemberg. 1586. Prima lex.)

¹⁾ Utána ki van törölve ez a szó: „Peripatheticæes.”

²⁾ A () jelbe tett részek a marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtárának példányából hiányzanak, s őket a sárospataki ev. ref. főiskola kéziratok példányából egészítettem ki.

V. Lex.

Didascali mutuam concordiam inter se colunto et si familiam habeant, sanete regunto; ¹⁾ in scholamque, si foris habitent, mature veniunto.²⁾

VI. Lex.

Ab obtreccationibus mutuis, traductionibus, delationibus, calumniis abstinento ³⁾ et sese mutuo honore praevenientes, fraterne amanto.

VII. Lex.

Didascali in monendo officii mutuas operas praestanto atque urgente; et si quid ab alterutro vel ex incuria negligenter vel inscitia perperam fiat, privatim primum, remotis arbitris, amice, modeste, ex christianae charitatis affectu sincereque sibi invicem significanto.⁴⁾ Quod si vero mutuo se non audiverint, monens tenetor, ut publicum damnum avertatur, superioribus, et primum quidem pastoribus loci indicare.

VIII. Lex.

Novitius studiosus vel quivis alius, nobilis et ignobilis in hanc scholam studiorum gratia veniens, primum rectorem adito; is correctorem accersito; communique opera quemvis in numerum scholae civium recipi volentem ad fide dignorum commendationem, litterasque testimoniales recipiunto, habitationemque ipsi quando et quantum fieri potest, convenientem, vel per se, vel per scholae seniore designanto).

IX. Lex.

Praeceptores danto operam, ut a discipulis amentur pariter et observentur; utque ex aperta fronte instituentium eluceat humanitas)

¹⁾ V. ö. »Concordiam inter se mutuam colunto et familias sanete regunto. (Szeneci Molnár Albert Dictionarium ung. latinumában: Syllecta Scholastica VII. Institutio Juventutis in Paedagogiis illustribus Inferioris Palatinatus. Caput XXVII. Leges praeceptoribus omnibus latae. II. pag. 59.)

²⁾ V. ö. »In scholam mature veniunto.« (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. lat. VII. pag. 59.)

³⁾ V. ö. »Ab obtreccationibus mutuis abstinento.« (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. lat. III. pag. 59.)

⁴⁾ V. ö. »Singularum classium praeceptores de modo instituendi, si quid vel ex incuria negligenter, vel ex inscitia perperam fiat, privatim, remotis arbitris, amice et graviter moneto.« (U. o. Cap. XXVII. De officio rectoris in spec. II. p. 60.)

(99. fol.) et paternus erga discipulos affectus, ex discentium vero hilari vultu amor et reverentia.¹⁾

X. Lex.

Lectiones utiles, necessarias, auditorio dignas pro sua prudentia ludirectores inchoanto; horisque uterque suis praelegunto; nec in earum ordine manifesto cum auditorii detrimento quippiam mutanto, addunto vel sine necessitate easdem interrumpunto.²⁾

XI. Lex.

Theologiam et philosophiam non tantum disputando, sed systhemata explicando, ad usum necessarium in ecclesia et politica tractanto; et ipsas etiam instrumentales disciplinas, ut latinam et graecam grammaticam, hebraeae etiam linguae utilia elementa, poëticam, rhetoricam logicamque, necnon classicos authores, oratores et poetas graecos et latinos, Demosthenem, Isocratem, Plutarchum etc. Ciceronem etc. Homerum, Hesiodum, Theognidem, Virgilium, Ovidium, Horatium etc. ad discendas excolendasque linguas et sacro-sanctae theologiae studium fontes sanioris philosophiae inspiciendos necessarias diligenter proponunto; ad examen et praxim ipsam scribendo, loquendo, declamando revocanto.

XII. Lex.

Alternis mensibus publicas ex theologia et philosophia, servatis vicibus consuetis, pro auditorum captu et commodo, disputationes institunto, iuxta eruditae et formalis disputationis opponentium et respondentium leges.

XIII. Lex.

In examinibus audiunto, quid quisque suo Marte continuo orationis cursu praestare possit; non iuvanto eos suggestionibus; sed quae in uno desiderantur, ab alio suppleri iubento; nec nimis diu extrahunto ignorantes, ne tempus frustra labatur.³⁾

¹⁾ V. ö. »Postremo dent operam, ut a discipulis amentur pariter et formidentur; utque ex puerorum hilari vultu et aperta fronte instituentium eluceat humanitas et paternus erga primam istam aetatem affectus.« (U. o. Institutio Juvent. Cap. I. Gener. doc. praecepta. XVIII. pag. 4.)

²⁾ V. ö. »Nihil in lectionum ordine vel immutanto, vel addunto, vel detrahunto.« (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. lat. VIII. pag. 59.)

³⁾ V. ö. »In repetitionibus audiant, quid quisque suo Marte praestare possit; non iuvanto eos suggestionibus; quae in uno desiderantur, ab alio iubeant suppleri; nec nimis diu extrahant ignorantes, ne tempus frustra labatur.« (U. o. Cap. I. Generalia docendi praecepta XIII. p. 4.)

XIV. Lex.

Et quis ad commendationem ingenii et doctrinae multum facit pronuntiatio accurata, mature discipulos de decore in pronuntiando (momento), ne vel blasam, balbutientem, haesitantem, cantilantem, (clamosam ed)ant vocem, vel eandem supprimant, aut praecedentem (100 fol.) tiam sonum imitentur, aut extremas syllabas deglutiant vel molestis stridoribus, sibilis, gemitibus, screeatibus, ructibus, tussi, gargarismis denique asvescant. Atque ut exemplo iuvenes iuventur, praecipitantes ipsi ad gravem, tardam, distinctam pronuntiationem sese assuefaciant.¹⁾

XV. Lex.

In lectionibus, quas uterque explicandas susceperit, intra constitutum anni terminum, excepta logica et similibus disciplinarum systematibus, quibus biennium conceditur, absolvere suo loco conantur;²⁾ ad ostentationem nihil, ad utilitatem discentium omnia referunt;³⁾ ac in iuventute scholastica informanda non privatis studiis incumbunt, nec tam privatam commodum, quam auditorum suorum profectum spectant.

XVI. Lex.

Lectiones nullas negligunt. Quodsi necessaria aliqua de causa alteruter adesse nequeat in schola, mature id collegae significato, et cum eodem agito, ut absentis defectus vicaria collegae diligentia suppleatur.⁴⁾

¹⁾ «Et quis ad commendationem ingenii et doctrinae multum facit pronuntiatio accurata, mature discipulos de decore in pronuntiando moneant, ne vel blasam, balbutientem, haesitantem edant vocem, vel eandem supprimant, aut praecedentium sonum imitentur, aut extremas syllabas deglutiant, vel molestis stridoribus, sibilis, gemitibus, screeatibus, ructibus, tussi, gargarismis denique asvescant. Atque ut exemplo iuventur pueri, praecipitantes ipsi ad gravem, tardam, distinctam pronuntiationem sese assuefaciant.» (U. o. Institutio Juvent. Cap. I. Gen. doc. praec. XVII. pag. 4.).

²⁾ V. o. »In lectionibus, quantum singulis praescriptum fuerit intra semestre absolvere, quisquis suo loco conatur,« (U. o. Cap. XXVII. Leg. Praecept. omn. lat. VIII. p. 59.).

³⁾ V. o. »Ad ostentationem nihil, ad utilitatem discentium omnia referant,« (U. o. Cap. I. Gener. docendi praeccepta. VI. p. 3.).

⁴⁾ V. o. »Lectiones nullas negligunt. Quod si necessaria aliqua de causa in schola adesse nequeant, mature id ipsam rectori significato, et cum eodem, vel uno ex collegis agunt, ut absentium operae vicaria ipsorum diligentia suppleantur,« (U. o. Cap. XXVII. De offic. reliquorum praecceptorum in specie II. p. 60.).

XVII. Lex.

Idem etiam accurate cavento, ne vel intra vel extra scholae limites cum peregrinis hospitibus docendi tempus perdant, vel exemplo scandalo alii noceant, auctoritatemque suam apud omnes prostitutam diminuunt; sed invitati vel hospitalitatis iure adacti, officii sui semper memores sunt.

XVIII. Lex.

Neuter, rector vel corrector, si absentia futura diuturnior sit, causaque ecclesiasticis ministris non probata, aut consensus prius impetratus, peregre abito.¹⁾

XIX. Lex.

Didascalii precibus vespertinis et lectioni biblicae suarum pralectionum diebus intersunt; aberrantes a lectione biblicorum corrigunt, utque omnia dextre fiant, observant; et cum per occupationes et validitatem licet, caput scripturae logice resolvunt.²⁾ (100. fol.)

XX. Lex.

Leges scholae ad rectores et studiosos universos et singulos, maiores ac minores, nobiles ignobilesque pertinentes singulis annis solenniter releguntur, praesentibus dominis visitoribus, omnibus et singulis scholae civibus, peregrinis et domesticis, nemine omnino excepto; et quoties post ferias consuetas, nimirum Nativitatis, Paschatos, Pentecostes, Caniculares et Vindemiales schola aperitur, eadem leges, ad solos discipulos spectantes relectae, necessariis declarationibus a praecceptoribus adhibitis inculcantur.

XXI.

Quia vero visitatio ecclesiarum plurimum emolumentum secum affert, volumus, quoties haec in ecclesia visitatio instituitur, rectores etiam et studiosos omnes eidem subiectos esse, idque hoc tenore: ut primum rectores iuxta conscientiam a dominis visitoribus, de moribus,

¹⁾ V. o. »Inscio tamen rectore alii aliorum vices ne subeunto; nec ullus causa vel rectori, vel senatui etiam ecclesiastico, si absentia diuturnior futura sit, non probata et consensu prius impetrato, peregre abito,« (U. o. Cap. XXVII. De offic. reliqu. praeccept. in spec. II. p. 60.).

²⁾ V. o. »Inspectores precibus intersunt ipsi, neque superiorum curiarum magistri inferiores praecceptores levicula aliqua de causa in summa locum substituunt; ut omnia devote fiant, observant; aberrantes in lectione biblicorum corrigunt,« (U. o. Cap. XXVII. Leg. Praecept. omn. lat. X. p. 59.).

vita, obedientia et studiosorum profectu interrogentur. Deinde senior quoque scholae et praebitor, qui iuramento astricti sunt, et singularum collationum praesides ad puram conscientiam de vita, moribus, diligentia et officio rectorum condiscipulorumque examinentur. Atque sic tandem corrupta corrigantur, neglecta suo loco restituantur, noxia vero removeantur iuxta articulos 21., 22. Visolienses et 69. articulum, quibus Cis- et Ultra-Tibiscum ministri ecclesiae subscripserunt Debrecini, anno M. D. LXVII., et ex iisdem selectorum articularum 24. et 25.

XXII.

In consiliis de promovendis quopiam alumnis didascalii amice conveniunt; bona conscientia, sine respectu personarum, habita profectus ratione in pietatis, probitatis, ac bonarum artium studiis, agunt. Ac tandem concludunt, designatumque, publice prius oratione habita de certa aliqua materia, dimittunt.

XXIII. Lex.

De officio rectoris primarii in specie.

Rector primarius legum conservator et custos vigilque esto;¹⁾ unum tamen legum exemplar ad solos studiosos pertinentium senior scholae semper ad manus habeto, ut noviciis legendas exhibere atque schola rectius gubernari possit. (102. fol.)

XXIV.

Repetitiones ab auditoribus, singulis septimanis bis, diebus Mercurii et Saturni exigito; errata discipulorum surda aure ne praeterito; mutuas insurrationes non ferto.

XXV.

Etsi vero generalis inspectio curaque totius scholae, ratione publicorum honorum significandorum, declarandorum, denuntiandarum causarum disceptationumque, sic etiam coetus convocatio et suffragiorum exactio, rectorum in alias scholas promotio, orationum resolutio, collaboratorum et paedagogorum constitutio, rectioque scholae rectori primario incumbant; tamen in his etiam omnibus coadiutorem, correctorem habeto; et sic communem disciplinae observandae curam gerunto. Orationum quoque et carminum correctionem, ac cum opus est, resolutionem, necnon, necessitate ita efflagitante, contra delinquentes secundum leges sententiae pronuntiationem et executionem communem inter se habento.

¹⁾ V. 6. «Legum custos vigil esto.» (U. o. Cap. XXVII. De officio rectoris in specie. I. p. 60.)

Pœna rectorum transgredientium.

Rector vel corrector in officio deprehensi negligentes a domino seniore dioeceseos Zempliniensis et visitatoribus semel atque iterum admoniti, nec admonitioni morem gerentes, graviter reprehendantur. Denique in eadem negligentia persistentes, veluti fœci, remoti officio privantur iuxta articulum vigesimum quartum Visoliensem.

Leges de constitutione et functione scholae Pataskinæ alumnorum.

Prima.

Quisquis, ætatis iustae, nobilis vel ignobilis, in hanc nostram scholam studiorum continuandorum gratia sponte venerit vel missus fuerit, intra hebdomadam primarium rectorem adito, brevi et decenti oratione introitum petito; receptusque, loco, per scholae seniores (103. fol.) sibi a praeceptoribus designato, aequo animo contentus esto et in obsequii testificationem, stipulata manu, perfectis scholae legibus statim subscribito.

Secunda.

Deinde receptus in numerum coctus scholastici propositum sibi scito, pietatis doctrina mentem imbuendam, ingenium studiis optimarum artium excolendum, vitam honestis moribus exornandum (*így*).¹⁾

Tertia.

Ex codice Sacrorum Bibliorum mane et vesperi unum vel alter caput quotidie diligenter scholastici legunto; sic quoque catechesin Heidelbergensem doctrinae christianae maiores pariter ac minores fideliter ediscunt;²⁾ nihil enim est foedius et indignius, quam christiani nominis professores summam doctrinae coelestis, quae propria est ecclesiae Christi, et sine cuius cognitione salvari nemo potest, ignorare.

Quarta.

Praelectionibus omnibus, examiniibus, declamationibus, precibus et aliis quibusvis congressibus scholasticis omnes frequentes intersunt, citra ullam occupationis, quantumvis seriae et arduae, exceptionem. Quae si

¹⁾ V. 6. «Discipuli nostri mentem pietatis doctrina imbuunto; ingenium studiis optimarum artium excolunto; vitam honestis moribus exornanto.» (U. o. Cap. XXVIII. De officio discipulorum, ubi primum leges; quibus omnes paedagogorum discipuli tenentur. I. p. 61.)

²⁾ Az eszme itt is a palatinatusi törvényekből való. V. 6. «Religionis verae cognitionem ex catechesi et lectione scripturae sacrae hauriunto; eandem concionibus attente audientis (*így*) augento, domi recitando quotidie repetunto.» (U. o. Cap. XXVIII. De officio discipulorum. II. 61. l.)

quando inciderit necessaria et inevitabilis, vel rectori scholae, vel rectori, vel certe iis absentibus, aut graviter affectis occupatisve, manifesto seniori, qui de circumstantia necessariae emansionis indicare possunt, res indicator.¹⁾ Sine iusta enim et probabili causa, insciis iis, qui gubernationem in hac schola sustinent, vagari hinc inde et discursitare alumnos scholae per plateas, vel forum otiose obambulare minime patiemur;²⁾ sicut nec ignavos, nullum serium conatum ac propositum in urgendis constanter et sedulo studiorum publicorum ac privatorum laboribus afferre comantes.

Quinta.

Exercitationem latine loquendi et scribendi ab omnibus auditoribus severe exigimus.³⁾ Sic morem partim soluta, partim ligata oratione declamandi, tum latine, tum graece epistolas itidem (104. fol.) conscribendi etiam atque etiam vehementer requirimus. Omnis enim labor et industria, quantumvis seria multorumque annorum in linguarum et artium studiis collocata, perit absque omni eruditionis solidae fructu et commendatione, nisi praxi in usu latini sermonis et styli quotidiani fideliter urgendae accommodetur. Hinc etiam nativae, sive vernaculae linguae licentia in universum scholasticis omnibus gravi edicto interdicimus.

Sexta.

Cum in virtutum omnium honestarum studio et cultura, et in reverentia ac veneratione ministerii evangelici ordo scholasticus praecellere debeat reliquis ordinibus: ut die dominico publicis concionibus frequentes intersint, cuiuscunque aetatis et ordinis, mandamus. In hymnorum etiam piorum decantatione alacri, et in attentata auscultatione concionum, publicarumque precationum flagranti affectu pietatem singuli suam Deo probant;⁴⁾ coetivique, et praesertim dominis patronis⁵⁾ observantiam erga pios ecclesiae doctores, eorumque voces, insignia Dei mysteria sonantes, demonstrant. Caeteri peregrini, qui conciones ipsas intelligere nondum possunt, sub id tempus non dormiant, sed sacra biblia vel

¹⁾ V. ö. »Scholam assidue frequentant; absque praeceptoris venia non emanent.« (U. o. Cap. XXVIII. De officio discip. VI. p. 61.)

²⁾ V. ö. »Foris nec discursant.« (U. o. Cap. XXVIII. Leg. spec. V. p. 62.)

³⁾ V. ö. »Exercitia styli nunquam omittant.« (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. VIII. p. 61.)

⁴⁾ V. ö. »Mane et vespere ad preces statuto tempore conveniunt et hymnum sacrum canunt et lectionem capituli biblicae audiunt.« (U. o. Cap. XXVIII. Leg. spec. III. p. 62.)

⁵⁾ Itt az eredetiből ki kellett maradnia ezen szókknak: »scandalum inferre cavento.« — a mint a debreczeni törvényekben tényleg benn is vannak. (Leges Spec. II. Art. VII.)

locos communes theologicos orthodoxae Helveticae confessionis doctorum, vel catechesin cum commentario receptam lectitanto ac meditantor.

Septima.

Et quia diebus profestis, mane et vespere, publice fiunt in templo preces, certisque diebus etiam conciones sacrae instituuntur, quo id decentius fiat, et pietas scholae in Deum magis conspectior sit: serio requirimus, ut tres ex numero studiosorum receptorum sine ulla tergiversatione mature et quotidie cum cantore ordinario templum ingrediantur.¹⁾

Octava.

Hanc quoque obedientiam et reverentiam a scholae alum(nis) exigimus, ut quoties rectores funeribus generalibus deducendis (interfuerint), (105. fol.) omnes, maiores et minores scholae cives, nemine prorsus excepto, prodeant; maxime vero, si forte quis ex patronorum aut praecipuorum aulae familiarium, ecclesiasticorum, senatorum et nobilium honoratum, fato concesserit, haud invito eisdem ultimum honorem praestet.

Nona.

Ne studiosi studiorum suorum lacturam patiantur, turbati in horarum consvetarum praelectione: danto semper operam, ut generalia imprimis funera hora nona matutina, aut certe secunda pomeridiana, vel alia commodiore pro lectionum praelegendarum ratione deducantur.

Decima.

Generalium et semigeneralium, absentibus praceptoribus, quantum fieri potest, numero integro, specialium vero funerum deductio certo collegiorum ordine, seniore et praepitore (így) praesciis, ut omnis studiosorum ac civium iniuria tollatur, instituitur.

Undecima.

Ad preces vespertinas biblicorumque ordinariam lectionem omnes in schola habitantes, maiores et minores, nobiles et ignobiles, dato signo, mature conveniunt et cum timore Dei omnia singuli unanimiter peragunt; neque se prius cubitum conferunt, quam caput in publicis precibus praelectum relegerint, praecipua, quae audiverint, notarint, sequae suaeque studia et rempublicam christianam privatis suis precibus Deo commendarint.

Duodecima.

Ad disputationes publicas ex philosophia et theologia zotászószószószó (így) zai zószószószószószó alternis mensibus instituendas, thesibusque

¹⁾ V. ö. az utolsó előtti idézettel.

maxime controversis propositas, respondens pro prudentia rectorum delectus et mature designatus, oratione de disputationis materia, loco et tempore conveniente, et ad obiectiones excipiendas easque formaliter resumendas, placideque et amice re(solvendas) paratus accedito. (106. fol.)

Decima tertia.

Opponentes vero, ex amore et studio veritatis indagandae, modis omnibus legitimae disputationis legibus, τὸ πρῶτον observantes, sese accomodando et thesim assumptam primus quidem opponens hora integra, caeteri vero dimidia tantum, solidisque rationibus et instantiis auditoris dignis argento.

Decima quarta.

Quemadmodum publicas, sic quoque privatas disputationes, sive collationes amice et placide institutas, uti minime improbamus, cum haec quoque magnas utilitates liberalibus studiis afferant: ita modum in his haberi, easque tanquam condimentum et oblectamentum graviorum studiorum usurpari iubemus ac mandamus. Par enim et aequum est, ut pueri et adolescentes bonis literis dediti, ante omnia ad cognitionem lingvarum Latinae, Graecae et cui ex re futurum est, Hebraicae quoque, deinde ad peritiam liberalium artium comparandam toto pectore incumbant; haec siquidem sunt fundamentum et clavis omnium, quibus vita hominum indiget, disciplinarum et doctrinarum.

Decima quinta.

Et ut omnia methodo fiant meliore, et emolumento maiore, leges peculiares in singulis collationibus disputantium, repetentium, stylum exercentium, analysis sacrorum textuum instituentium, concionantium et declamantium observari volumus.

Decima sexta.

Primum omnium praeses dignus et idoneus in singulis collationibus bona conscientia a collegis constituitur, ex eorundemque iudiciis novem collegae ingenio et profectu, quantum fieri potest, pares et concordēs, ex omni genere discipulorum, nobilium et ignobilium, virtute et doctrina conspicuorum asciscuntur; iuxta leges de privatis collationibus seorsim exhibitas omnia administrantur. (107. fol.)

Leges de moribus.

Prima lex.

Cives scholae magistratui, patronis, seniori dioeceseos, ministris huius ecclesiae, praecceptoribus et quibusvis aliis ecclesiasticis et politicis honoratisque personis utriusque sexus subiectionem, debitum honorem, observantiam, obedientiam, reverentiamque omnem exhibento propter

conscientiam et divinum mandatum, iuxta illud: Cui honorem, honorem etc. Hisdem in plateis et quovis loco obviis caput aperiunto et de via decedunto; turpe enim est literas nosse absque moribus.¹⁾

Secunda.

Immodestam vestitus deformitatem tam in reliquis indumentis, quam in dissectis pileis usurpare severe prohibemus. Sic etiam turcicae rasurae, qua caput foedissime deformatur, dedecus gravissima poena muletabimus; mandamus omnino, ut servato status discrimine, posterior pars capillorum aut medias aures tegat, aut summas ipsas attingat.

Tertia.

Templum e schola decenter, sine ullo strepitu, clamore, sibilis, indecoris gestibus et moribus, bini quivis ordine, composito gradu et vultu, ingrediuntur; ingressi suum mox occupanto locum; Deum religiose ac devote reverentor, pro Spiritus Sancti donis, pro felici studiorum successu sedulo invocanto; patronos eorumque familiam universam, scholasticae societatis huius nutricos sincere amanto, precibusque apud Deum commendanto. Egressuri itidem, cum hora tempusque monebit, eodem ordine surgunto, e templo in scholam revertuntur, nec alius alium praecurrunto.

Quarta.

In processibus, etiam funerum deductionibus eundem ordinem ac modestiam singuli observanto ac praestanto.²⁾ (108. fol.)

Quinta.

Ad prandium quoque commune convenientes, benedictionem et gratiarum actionem summa reverentia celebranto; et cibum modeste ac

¹⁾ V. 3. »Magistratum, ecclesiae ministros, praecceptores aliosque graves viros et honestas matronas honore et reverentia prosequuntur.« (U. o. Cap. XXVIII. Leg. spec. III. p. 62.)

²⁾ Ezl és a törvény előző pontját vesd össze: »E schola ad templum (quod in solemnioribus quoque funerum deductionibus fieri volumus) quique suae classis discipulos ad latera incedendo deducunt; eosdem finita concione reducunt, ut modeste se in templo et via gerant, ut in curiis, plateis, foris, praesertim quando dimittantur finita schola, strepitus et clamores vitentur.« (U. o. Cap. XXVII. Leg. praeccept. lat. VI.) — Továbbá: »Templum e schola sine ullo strepitu, clamore aut pugnis composito gradu et certo ordine bini ingrediuntur. Ingressi mox singuli suum locum occupanto et de eodem itidem ordine, cum hora tempusque monebit, surgunto et e templo vel in scholam, vel inde porro domum, quibus diebus enique iniunctam erit, revertuntur.« (U. o. Cap. XXVIII. De offit. discip. V. p. 61.)

decere consummentes, urbanis et honestis sermonibus, usque latinis sese oblectanto.

Sexta.

Conviviorum et symposiorum publicorum, valedictiorum, seu exituum celebrationem, omnemque temulentiam in schola, tanquam multorum malorum, proterve superioribus temporibus per nonnullos in iis patratorum, fomitem severe interdiciamus. Verum si quis emissis (*ügy*) ad sui educationem, oblata aliqua provincia et sparta, gratificari voluerit, nonnisi collegis novem, vel collegarum loco aliis pro arbitrato ascitis, eosdem sobria hospitalitate, privato in musaco, non in publico auditorio excipito; sic quoque dies natalitios comessando et holluando prosequi, cum id plane ethnicum sit, serio prohibemus.

Septima.

Sed et collationum disputationumque prandia ac symposia moderata fieri et non, nisi tria fercula duasque mensuras, vulgo pintam vini a respondente collegis apponi, ut acquissimum iudicamus, ita studiose observari iubemus; nec ultra duas horas prandium symposiumque protrahi volumus. Sin autem aliqui symmystae unanimi consensu sumptibus suis parcere et convivium prorsus intermittere voluerint, liber illis esto, nec quisquam eos propterea incusato vel traducito.

Octava.

In peregrinis etiam, praesertim qui, non habita loci ratione et personarum, sua libertate licentius abutuntur, tractandis modum adhibere singulos iubemus. Nolumus enim hoc praetextu leges, decorem et virtutem a quopiam violari.

Nona.

Ante, inter et post praedlectiones ab omni petulantia, strepitu, vociferatione, sybilis, discursationibus, aliisque indecoris factis omnes abstineto. Nec extra scholam in civitatem vel aliorum temere et sine iusta causa abeunto, cum priorum studiorum detrimento et aliorum offendiculo. Diserte etiam mandamus, ne quis limen scholae post cantum vespertinum (ex)cedat extraque scholam vagari praesumat; cum honestatis et (109. fol.) existimationis privatae ac publicae cura quietem et somnum tempore nocturno capere svadeat.

Decima.

Pacis et publicae concordiae amatores ac studiosos esse volumus singulos scholae nostrae alumnos, qui simul ab omnium altercationum et dissidiorum occasionibus noxiis ferendis alienum gerant animum; inquietos enim et turbulentos, tranquillitatem publicam seditiose conturbare volentes in hac societate non tolerabimus.

Undécima.

Nullam violentiam privatam et vindictam verbis aut factis usurpari a quoquam permittimus; sed offensionum atque iniuriarum omnium, quae senioris collaboratorisque prudentia et auctoritate sopiri sanarique nequeunt, poenam et animadversionem a legitima cognitione Iudimagistro- rum, collegarum et delectorum iudicium expectari oportere decernimus.

Duodécima.

Agitationem quorumvis in lodice aut quovis alio aperta vel aperta facie ab hoc tempore in omnem posteritatem penitus gravissimeque interdiciamus. Nulla etiam conventicula, conspirationum et coniurationum fomenta, adversusque magistratum, patronos, ministerium, praecceptores rebellionem et contra quosvis ordines insurrectionem atque eruptionem extra scholae limites instituere attentanto.

Decima tertia.

Ut vero etiam occasio omnis dissensionis, simultatis et tot malorum violentiarumque, quae hactenus inter oppidanos et studiosos contigerunt, prorsus praecidatur; volumus et mandamus, ut si quispiam ex oppidanis cuiusvis status et ordinis iniuria aliqua per studiosos affectus fuerit, eam manu sua non vindicet, sed rem omnem scholae rectoribus vel iis absentibus, si illatae iniuriae magnitudo (ita) postulaverit, illis, quibus cura scholae incumbit, aut pa- (110. fol.) storibus huius ecclesiae sincere et testibus idoneis deferat. Qui tenebantur ex officio secundum leges scholae, quam possint citissime agere, contra inferentem iniuriam legitimamque processum instituere. Sic ex adverso studiosos per oppidanos cuiusvis status et ordinis iniuria affectus, omnino a privata vindicta se absteineat, cohibeat, sed rectoribus conqueratur. Qui rei veritate evidenter cognita, emissis aliquibus ex suis auditoribus, exponant magistrati vel patronis, necessitate ita eflagitante, causam ac petant vindictam aequam, iustam ac sufficientem. Tenebantur etiam magistratus patronique ex officio iniuria afficientem, cuiuscunque sit status et conditionis, quam licenter citissime, aequae, iuste ac sufficienter punire ita, ut pro delicti ratione modis omnibus satisfiat iniuria affecto. Qui processus in scholasticis docentium et discipulorum excessibus observandus erit.

Decima quarta.

Inter pastores ecclesiae Pataclinae et rectores scholae eiusdem loci sit pia concordia et charitas mutua, tanquam inter sacrosancti verbi Dei doctores et ad praelucendum suis auditoribus et discipulis, omnibus pietatis officii bonove exemplo ac ad promovendum Dei gloriam publicumque ecclesiae et scholarum bonum tuendum astrictos. Proinde si quid contra leges in hac schola contigerit, quod componi per rectores

commodè non possit, pastores eiusdem loci requisiti et vocati operam et studium ex christiano affectu conferant et communi consilio id omne componant, ac quicquid (ver)gere in legum violationem et scholae perniciem animadvertent, communicatis consiliis omni conatu praevertent et avertere satagan(t).

Decima quinta.

In maximis vero et difficillimis negotiis unanimi voto et consensu reverendi domini senioris dioeceseos Zempliniensis, tanquam supremi ecclesiarum et scholarum omnium huius comitatus ecclesiastici iudicis¹⁾ implorent. Cuius autoritate finaliter, sine ulla inhibitione, contradictione, provocatione, appellatione per studiosos facta instituendaque ad alios, contra iura ecclesiasticae potestatis, omnia bona conscientia, prout causa requisiverit, vel per se, (111. fol.) vel per delectos, vel in particulari, vel in generali congregatione, intra vel extra parietes scholae pro arbitrio componantur; et omnis contumax effrenisque inobedientia atque licentia *ἀσέβεια*; profanae mater divino et humano iure concessis remediis coercatur.

Decima sexta.

Quinetiam addimus, si rei scholasticae necessitas, difficultas, rationumque pondera ita exigant, ut reverendus dominus senior dictae dioeceseos ex fratrum suae iurisdictionis consensu debito modo, amice ac fraterne aliorum clarissimorum dominorum seniorum consilium et auxilium imploret: studiosi vero huius scholae pro suo arbitratu id attentare nunquam praesumant; ne forte aliquibus inquieti ingenii litem de lite serendi et ad alios iudices, contra iura et determinatam potestatem dioeceseos, confugiendi fatigandique multos lata quasi porta aperiatur.

Decima septima.

Loca scholae, quae tum honestas, tum valetudo ipsa munda esse postulant, alvi et vesicae excrementis defocedare, etiam atque etiam prohibemus; quin etiam suam quisque habitationem mundam ut habeat, valetudinis causa inibemus.

Decima octava.

Sepes, quibus schola munitur, neque violare, neque transcendere praesumat; habitationibus etiam et reliquo scholae aedificio nemo vim ullam inferat, sed potius instauret et quibus potest modis, instruat. In trabibus fundamentalibus ligna, vel quidvis aliud secare impune licebit nemini. Ignis quoque diligens cura habetur, ne quo pacto incendii periculum suboriatur.

¹⁾ It. hiányzik e szó: «auxilium».

Decima nona.

Quando universus coetus relaxationem a studiis recreandi animi et corporis causa impetratam habet, praeter lusum pilae, aut similem quempiam, alios omnes usurpari prohibemus, utpote iaculationem telorum, luctationem, (iactum) lapidum et similes cum periculo laesionis coniunctos. Extra (112. fol.) tempus publice impetratum, post prandium aut coenam ludendi audeam pro merito mulctabimus.

Vicesima.

Chartis lusoris, alea, aliove inhonesto modo lucrandi aut fallendi temporis causa ludere vehementer prohibemus, cum longe liberalius animi scholasticorum recreari possint et debeant.

Vicesima prima.

Ad inanes gerras et confabulationes nugatorias omnia conventicula interdiciamus, nisi interrogandi, discendi, aut alia necessaria et honesta de causa fiant.

Vicesima secunda.

Peregrinationem et divagationem studiosorum per oppida et pagos omnesque nundinas nulla gravi et necessaria de causa suscipi solitas maiorem in modum interdiciamus, eo quod et cursum studiorum interrumpant et bonam scholae existimationem diminuunt, aliarum vero scholarum rectores in officio remorentur et ad maiora aspirantes, reditus eorum obligurienti, praepediant. Proinde gravi de causa qui abire peregre cogitur, non nisi venia praeceptorum facito et ad praestitutum tempus mature ad redintegranda sua studia regreditor.

Vicesima tertia.

Profugi studiosi, aliive cuiusvis sortis, qui alibi scelere admis(so) se receperint, refugium in schola ne habent; sed re intellecta, salvoque ecclesiarum et scholae iure, tales pro qualitate delicti e schola eiciuntur, vel magistratui aut repositibus traduntur; observato processu supra expresso lege decima tertia. Proscriptus vero et eiectus e schola nostra ultra dies quindecim in civitate ne morator, alioqui magistratu(s) condigna mulctabitur poena.

Vicesima quarta.

Severe etiam prohibemus haec omnia: 1) Periculosas (in) flumi(ne) natationes.²⁾ 2) Futilia et non necessaria iuramenta (e vanitate et petu-

¹⁾ V. 6. «In praeterfluente nunquam et nusquam lavanto.» (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. XII.)

lantia ingeniorum orta. 3) Ineptas minim(eque necessarias) (113. fol.) armorum, utpote gladiorum, clavarum, arenam et similia in urbe gestationes, itemque bombardarum et sagittarum eiaculationes, praeter casum necessariae defensionis in itinere hostilemque ad arma Inetamve provocationem. 4) Illicitas et abominabiles vagarum libidinum pollutiones occasionesque omnes ad eam rem facientes. 5) Subtractiones et furta rerum alienarum.¹⁾ 6) Hortorum ac vinearum depopulationes.²⁾ 7) Calumniarum et falsarum criminationum famae honestorum iuvenum et quorumvis aliorum hominum ledendae (*igy*) procacitatem atque virulentiam. 8) Famosorum versiculorum atque epigrammatum insectationes contumeliosas.

Vicesima quinta.

Nemo studiosorum aperte vel etiam per cuniculos clam opimum rectoratum venator, sed divinam vocationem legitimaque media placide et patienter expectato.

Vicesima sexta.

Nobiles caeterique peregrini omnes adolescentes, pueri et domestici, qui quotidie nulla afferre solent ligna, sub initium hyemis ad commune auditorium calefaciendum singuli bonum plaustrum lignorum curanto, aut certe aequivalens pretium pro ratione temporis solvunto.

Vicesima septima.

Pro reparatione fenestrarum singuli singulos numos pendunto, similiter pro fornacis instauratione, cum opus est, ternos numerunto.

Vicesima octava.

Calefactori pueri quidem minores binos, caeteri vero maiores, nobiles atque ignobiles statis temporibus ternos persolvunto.

¹⁾ Est és az *erkölessé* vonatkozó egyéb pontokat V. ö. »Profanitatem, blasphemias, iurandi levitatem, religionis, parentum, praeceptorum contemptum, maledicta, rixas, altercationes, vindictam, scurriles et impudicos sermones, computationes, sodalitia improba, intempestivas discur-siones, clamores, ludus iocosque turpes, amationes, furta, permutationes quascunque et abalienationes, mendacia cuiusvis generis fugiunto; et omne sive naturae, sive pravae consuetudinis vitium abiciunto et emendanto, modestiamque et exemplum gravis ac liberalis disciplinae, tum domi, tum foris prae se ferunto, sive in ludum itantes, sive inde redeuntes.« (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. III. p. 61.).

²⁾ V. ö. »Vineis, agris, hortis, quorumcunque sane, damnum ne inferunto; neve inde quid avarum vel fructuum domino insecio et invito auferunto.« (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. XI. p. 61.)

Vicesima nona.

(Porro ligna,) quae pueri in communem usum conferunt, nemo studiosorum in privatum usum convertito. (114. fol.)

De constitutione et officio Senioris.

Prima lex.

Cum praeter publicas et privatas studiorum operas incidat magna varietas curarum et oneris, ad commentum praesertim inventutis scholasticae pertinentis, a praeceptoribusque ipsis sollicitudines illae omnes externarum rerum sustineri minime possint: Senior ex toto corpore coetus scholastici per suffragia condiscipulorum a praeceptoribus, praesentibus loci ministris, eligitor, vir prudens, pius, doctus, sobrius, pietatis, fidei, integritatisque exploratae homo. Cuius solerti industria, vigilantia, cura, quin etiam frugalitate ac parsimonia conserventur et ad usum publicum erogentur ea, quae victus quotidianus erogari postulat. Deinde praesentibus omnibus civibus scholae a rectore primario, vel eo non existente, a correctore declarator et confirmator secundum formulam iuramenti seniori praescriptam hoc modo:

Formula iuramenti, quod scholae Senior deponere tenetur.

Ego N. N. Senior scholae Sáros Patachinae sancte polliceor: 1) me secundum leges communitatis bona pro virili promoturum et in cunctis non privatum, sed publicum commodum spectaturum. 2) Praeceptoribus debitum honorem debitamque obedientiam praestiturum; adeoque semper et ubique salvam ipsorum existimationem auctoritatemque defensurum. 3) A scholae legibus praescripta munia, quantum quidem naturae infirmitas patietur, fideliter executurum. 4) Scholae existimationem tum apud peregrinos, tum domesticos officii mei administratione salvam et integram retenturum. 5) Nemini civium scholae indigne iniuriam illaturum. 6) In legum scholae transgressores, maxime vero communis societatis turbatores, (litis) et seditionis auctores, contra legum vel praeceptorum auctoritatem clam vel palam conspirantes et turbas moventes absque) *επισημοί* severe animadversurum, omnique studio effecturum, ut in pietate, pace et concordia coetus noster (scholasticus) vigeat ac floreat. Sic me Deus unus et trinus (adiuvet. Amen!) (115. fol.).

Secunda.

Pronuntiatus, declaratus, confirmatus scito immediate se a praeceptoribus dependere, illisque amorem, obedientiam et fidei sinceritatem praestare debere. Neque quicquam praeter officium praescriptum et commune bonum coetus ad condiscipulos spectans, insecis praeceptoribus, attentato aut eorum negotiis sese ingerito. Omnes condiscipulorum, maiorum et minorum, nobilium et ignobilium excessus bona fide notato;

de nullo eorumdem delicto adversus leges iusciis praeceptoribus conventum habeto; nullam iurisdictionem potestatemque legum vigore sibi non concessam arrogato. Contra leges de officio et constitutione docentium nihil molitor. Ad consilia praeceptorum de recipiendis, collocandis, ad officia emittendis aliis, non nisi vocatus accedito. Studiosos, sive coetum, neque per se, neque per alios concitato, animato, defendito. Sic quoque sedulo caveto, ne ulla seditio contra magistratum, pastores et quosvis alios palam vel clam fiat; et multo magis dato operam, ne unquam ullam ob causam vel in schola coniuratio, conspiratio, insurrectio vel extra scholam eruptio aliqua emergat. Eiusdem officium esto: Eleemosinarios in certas mensas distribuere; leges scholae legendas noviciis exhibere, eisdemque habitationes ex voluntate rectorum incolendas assignare, disciplinam scholasticam monendo et compescendo conari conservare, inque mores singulorum diligenter animadvertere; iudicia cum delectis ad hoc aliis de violatoribus legum fideliter administrare, poenamque meritam ex rectorum consensu irrogare.

Pro his laboribus de pecunia mulctatitia pars tertia ipsius esto; reliqua seorsim in usum scholae reponitor. Ex publico etiam sumptu denos numos in singulas hebdomadas habeto. Sic quoque singulorum doliorem foeces secundum morem consuetum illius commode cedanto.

(Huic autem Seniori in omnibus officiis necessariis, convetisque (ministeriis) ac oneribus alacriter et prompte subeundis commilitones omnes debitam honoris cultum et obedientiam praestanto. (116. fol.) Porro singulis mensibus praeceptoribus de sumptu et comactu publico rationem reddito.

De constitutione et officio Praebitoris.

Praebitor a rectoribus, per studiosorum suffragia et ex toto corpore coetus scholastici eligitur prudens, pius, sobrius, diligens fidelis, providus, integritatisque exploratus homo et a rectore declarator confirmatorque manu stipulata et voce clara recitata haec formula:

Formula iuramenti Praebitoris. Ego N. N. scholae Patachinae electus, declaratus,¹⁾ confirmatus Praebitor, manu stipulata et sancta fide promitto, me, quantum in me fuerit, communitatis bona diligenter fideliterque procuraturum, iuste conservaturum et erogaturum; in omnibusque non privatam, sed publicum commodum spectaturum rationemque de perceptis et expensis, vini venditione sive educlatione²⁾ et omnibus meae fidei creditis bona conscientia redditurum. Sic me Deus unus et trinus adiuvet. Amen.³⁾

¹⁾ Ezt a két utóbbi szót későbbi kéz kitérőlte.

²⁾ Az utolsó négy szót későbbi kéz kitérőlte.

³⁾ Ezen eskümintával — egy-két szó különbözettel — megegyezik azon két eskümintá is, melyet a sárospataki iskolai törvényeknek a sá-

Officium ipsius annum esto: Partes vero officii: 1) Diebus profestis quibus et quot in templum eundum sit, accuratam rationem habere. 2) Qui funera specialia secundum ordinem deducant, certum studiosorum numerum designare. 3) Culturam vinearum coetusque omnem redditum (*igy*) una cum suo collega diligenter procurare. 4) Vina, loras, frumentum, farinam, larida, vasa, ligones, aliaque omnia instrumenta ad vinearum culturam et comectum pertinentia maxima cura asservare. 5) Singulis etiam hebdomadis iuxta consuetum ordinem, qui frumenti exigendi die Saturni et — molendi — — — em in molam Ardoviensem —, Caeterum, ut alij — — — molestiaeque com — — — — novicii St — — — — — idem — — — — — viginti qu — — — — — coetus vi — — — — — numi cui — — — — — (117. fol.)

De constitutione et officio collaboratorum.

Cum praeceptores per graviores tum curas, tum labores numeris, levioribus circa pueros in officio continendos curis vacare nequeant; eumque interdum aut in valetudine, aut aliis gravibus impedimentis distenti, operas suas urgere non possint: collaboratores ex coetu scholastico doctrina, pietate, modestia, morum integritate ac industria spectati, iudicio praeceptorum eliguntur. Quorum quidem officii partes hae sunt: 1) Praecipuis puerorum publica studia inchoantium et domum dimittendorum, ut illae modeste canantur et recitentur, interesse. 2) Custodes pueris praeficere. 3) Catalogum praecedendum curare,¹⁾ puerisque ob emansionem vel alia errata moderatas poenas indigere. 4) Eisdem dimittendos de modestia et taciturnitate in plateis et domi praestanda monere. 5) Duos pluresve coriaceos portariosve singulis septimanis constituere et examinare. 6) Materiam styli exercendi lingua hungarica vel etiam latina singulis septimanis exhibere. 7) Certis quibusdam horis, aut cum praeceptores suas operas obire nequeant, certos auctores ex praeceptorum praescripto exponere, examen inde instituere. 8) Conservandae disciplinae scholasticae pro virili operam dare. 9) Diebus Mercurii et Saturni hora sexta matutina catechetica institutionem plane et perspicue proponere et vel ipsa Catecheseos Heidelbergensis praecepta latine et (hungarice a pueris exigere, vel in locorum scripturae ad fidei (articulos et Catechismi quaestiones accomodatione) eos diligen(ter) pro captu cuiusque exercere. 10) Eos in sum enntes educere et reducere. Porro nobiles caeterisque pueri omnes tempore mercatum Ujhelyiensium et in festo natalitio Domini, Paschatis et Penteco- (118. fol.) stes singuli ternos numos

sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában levő példánya őriz. Lásd a Függelékben IV. sz. a.

¹⁾ V. ö. „catalogum discipulorum post preces legendum curanto.“ (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. omn. lat. X.).

collaboratoribus afferunt. Primario vero insuper collaboratori rector primarius coenam quotidie exhibere, exceptis messis et vindemiae feriis, tenetor.

De officio cantorís.

Prima.

Cantor singulis diebus bis, ut mature adsit templi ceremoniis, operam sedulam navato.

Secunda.

Quovis mense bis, certo convenientique tempore, praeter solemnitatem festorum necessariorum minimeque negligendas praeparationes scholasticas, in pia harmonia pie et serio exerceto. Neque facile in templo ullas cantiones, hymnos et psalmos praecinitor, quos antea in schola probe non docuisset.

De officio economi.

Partes officii economici hae sunt:

1) Surgendi signum mane hora tertia tum aestate, quam hyeme quotidie dato, et hyberno tempore lumen etiam singulis infero. 2) Emanentes e publicis lectionibus, examinibus, precibus, templi ceremoniis, concionibus disputationibusque observato. Catalogum singulorum ad manus habeto. Nomina omnium finitis precibus recitato, et absentes diligentem annotato. 3) Diebus profestis tres studiosos, si fors praebitori id non liceat, diebus vero dominicis universos citra ullam exceptionem studiosos, dato signo, ordine ire in templum et redire in scholam compellito. 4) Idem in funerum generalium deductione praestato. 5) Puerorum in schola omni que processu clamores, discursationes, rixas, maledicta, turpiloquia et linguae vernaculae usum cohibeto. 6) Publicam atriorum) munditiam, auditorii, aerae, vestibulorum opera domesticorum puerorum die Mercurii et Sabbathi hora prima procurato. (119. fol.) 7) Festivis diebus cum puerorum, tum quorumvis aliorum evagationes et obambulationes flumen versus et multo magis lotiones, natationes navigationesque prohibitas diligentem observato. 8) Ludentes tum pueros, tum quosvis alios extra concessum tempus animadvertito et anuotato. 9) Vespere ad preces solitas, biblicorumque ordinariam lectionem ex praescripto praeceptorum aut Senioris signum dato. 10) Signum etiam cubitus ad eorundem praescriptum aestate pariter ac hyeme edito. 11) Idem quoque musaea singulorum mane et vespere inuito et ne qui commilitonum desiderentur, probe observato. 12) Violatores legum et honestatis annotatos die Sabbathi hora prima rectori exhibeto. 13) His omnibus fidefiter per totius septimanae curriculum peractis, tandem die Solis, vel cum commodum videbitur praeceptoribus, orationem accurate et proprio Marte conscriptam memoriter, si nulla gravis causa obstet, publice recitato. Qui vero dignam nostro auditorio orationem ipsemet componere nequit, is loco orationis publicae recitandae aliquot capita ex sacris biblis ediscito.

De officio Paedagogorum.

Prima.

Pueros privatim docendos, insciis praeceptoribus, nemo suscipito; eorum enim, qui gubernacula scholae tenent, officium est scire et cognoscere, qui et quales sint in schola, quid et quomodo discant doceantve.

Secunda.

Qui privatim pueros fidei suae commendatos habent, sive illi sint domestici, sive peregrini, eos non tantum perfunctorie, sed quam diligentissime in scriptione, lingua latina, pietate, moribus, principiis arithmeticeis pro captu cuiusque erudiunt.

Tertia.

Lectiones etiam omnes, quas pueri publice audiunt, examine (120. fol.) sive repetitione privata ad expositionem nativae linguae et praecepta grammaticae fideliter exigunt.

Quarta.

Nuda christianae fidei capita, ut sunt symbolum apostolicum, decalogus, praecatio Dominica, verba instituti Baptismi et Coenae Dominicae, benedictiones mensae, preces matutinae et vespertinae die Saturni et Solis, omissis aliis studiis omnibus, fideliter discenda et memoriae mandanda proponunt. Primum quidem in lingua nativa, deinde etiam latina; quae ubi noverint, graves scripturae sententias ediscendas iubent.

Quinta.

Eisdem publicis lectionibus, examinibus, precibus et catalogi praedictione (*igy*) interesse cogunt.

Sexta.

Praeter publicam praeceptorum et collaboratorum fidem ac sedulitatem unusquisque paedagogorum omnibus fidei suae commissis pueris, etiam privatim usum linguae maternas, iurgia, maledicta, iactationem lapidum et similia rerum, colluctationem, clamorem in schola, plateis, et ubivis locorum, discursationemque omnem, gravi interposita comminatione, cavere praecipunt.

De officio Corycaeorum.

Corycaei diligentem et fideliter violatores legum et honestatis observando et anuotando. Nominatim vero eos, qui lingua nativa utuntur, qui conviciantur, qui turpia loquuntur, qui blasphemiae peccant, qui

immodeste quid agunt, aut moluntur, in aquis sese sine venia lavant, aut natant, navigantve, in glacie discursitant vehunturque, in vineis et nemore aucupantur, arbores, rupes, muros, tecta, turres conscendunt. Corycaeus falso quempiam annotasse deprehensus, aut notoriae negligentiae in faciendo officio convictus, severe castigatur. (121. fol.)

De officio Custodum.

Custodes catalogum legunt, absentes notant et indicant; clamores puerorum in schola, in templo, in funere factos consignant, et ne fiant, momento, Pueros ¹⁾ in funus euntes ac redeuntes, aut in pratum recreandi causa dimissos in ordinem cogunt; et lingua nativa ut abstineant, subinde admonunt. In plateis et ubivis locorum ludentes, vociferantes, immodeste se gerentes et insolentiam execrantes observant et significant. Denique die Sabbathi expedita, remoto libro, recitatione versuum Virgilianorum, Horatii, Catonis vel similium; primae vero classis custodes oratione proprio Marte conscripta officium suum resignant.

De officio Mendicantium.²⁾

Mendicantes ²⁾ ab iis, quibus privatim operam navant, diligenter et fideliter erudiunt; et qui possunt, publicis lectionibus audiendis adhibentur. Cerimoniis templi die dominico praesentes intersunt. Sub concionibus pomeridianis neque per tabernas, neque per domos stipem quaerunt; decanum et corycaeam semper habent; auditorium publicum die Lunae, Martis, Jovis, hora duodecima, iusta aspersione facta, diligenter purgant et hyberno tempore in lignis reponendis calefactores invant.

Poenae transgressorum leges de constitutione alumnorum.

Primae legis. (122. fol.)

Quisquis huc sub nomine scholastici studiorum continuandorum causa appulerit, et ad civium diverterit aliquem, neque intra hebdomadam nomen suum detulerit, modo praescripto sese in album scholae civium recipi non petiverit, in illum iudici civitatis ius inquisitionis et animadversionis esto.

Tertiae legis.

Qui post primam sui hanc in scholam introitus visitationem in catechesi nullos prorsus fecisse progressus, neque sacrorum bibliorum lectioni operam impendisse deprehensus fuerit, is publicae gravissimae

¹⁾ Közbeszúrva egyidejűleg, de más kéz által: in templum.

²⁾ Későbbi kéz a «mendicantium» szót kitérülte és helyébe «fannulorum»-ot írt.

³⁾ Későbbi kéz ezt is törölte és helyébe «fannuli» szót írt.

censurae subilicitor, officiisque serio admonitor. Qui vero ad alteram usque visitationem eiusdem contumacis impietatis convictus fuerit, dominorum visitorum longe graviore poena pro negligentiae contemptasque circumstantia punitor.

Quartae legis.

Qui a lectione vel examine, aut quovis publico conventu sine causa et venia emanserint, quattuor numos solvito; somno vero et otio turpi torpens, nec ullo vel adversae valetudinis, vel alio impedimento obstante operi scholastico sese accingens, semel atque iterum observatus, comiteu publico tridui privator; et si ad meliorem frugem non redierit, deinceps quoque eandem poenam sustinet. Sin autem abstinatius veterosae negligentiae indulserit, vel visitationis tempore in pietate et doctrina minus debito profecisse indicatus fuerit, tanquam indignus Musarum contubernio ad stivam relegatur.

Quintae legis.

Quicumque intra mensem nullum styli exercitium aut studiorum specimen praceptoribus obtulerit, viginti numos pendito. (Qui) autem nativo sermone licenter usi deprehendantur, (maiores) quidem singula errata aut singulis numis, aut (decem sententiosorum, vel totidem aliquis psalmi versuum expedita recitatione; minores autem singulis plagis, vel (aut sententiis humo.) (123. fol.)

Sextae legis.

Qui diebus dominicis templum vel sacras publicas conciones sine iusta causa et venia neglexerit, aut etiam praesens in templo legibus sese non conformarit, quattuor numos numerato.

Septimae legis.

Qui diebus profestis ordinem in templo frequentando admonitus neglexerit, octo numis mulletatur.

Octavae legis.

Qui praesentibus rectoribus in funerum generalium deductionibus non comparuerit, ab iisdem pro rei veritate punitor.

Undecimae legis.

Qui preces scholae vespertinas et sacrorum bibliorum praedicationem neglexerit, quattuor numis legibus satisfacito.

Duodecimae et sequentium.

Publicae disputationis respondens hora constituta non comparens vicinis quinque numis punitor. Imparatus vero accedens vel indecenter

sese gereus, aut opposites scommatis petens, publice a praeside gravissime reprehenditor. Opposites autem a publica disputatione absentes vel argumentis frivolis, nulliusque pensi utentes denis numis; qui ultra praescriptum tempus disputationem protraxerit, quinque numis; totidem etiam, qui intempestive et sine praesidis venia interlocutus fuerit, mulcator.

Poenae transgredientium mores.

Primae et secundae legis. (124. fol.)

Qui superioribus debitum honorem, reverentiam, obedientiam non praestiterit, vestitu et insolenti et scholastico vitae generi minus convenienti incesserit, tonsuraeque rasura caput enormiter deturparit, viginti numis privator.

Tertiae et quartae legis.

Qui ingressurus vel egressurus templum, aut etiam in processu et funerum deductione consensuque irreligiose, irreverenter, inordinate, in-composite inverecundeque sese gesserit, quattuor numos dependito.

Quintae legis.

Contra legem quintam procaeter peccantes unius diei commatu carento.

Sextae legis.

Convivium luxuriosum instruens, plures convivas praescripto invitans, Bacchique liquoribus turpiter confectus, honesto commilito(num) comitatu praetermisso, discedito. Convivae vero condiscipuli decem numis, comitantes totidem numorum poena afficiuntur. Qui natalitiorum, Bacchanaliorumque celebrationem aut alia symposia prohibita instituerit, auctor ipse profusionis quadraginta numis, comibonum autem singuli viginti numis ad sobrietatem revocantur.

Septimae legis.

Qui collationum disputationumque prandia ultra duas horas protraxerint, praesces duodecim numis, collegae singuli senis ad philosophorum quadram mensamque frugalem reducuntur.

Octavae legis.

Qui peregrinos aut alios hospites, vel ultro advenientes vel invitatos, cuiusvis status ac conditionis, ad ebrietatem usque defluerit, nec clamores ipsorum diurnos nocturnosve cohibuerit, in publicum (fiscum viginti)numos conferto.

Nonae legis.

Praelectiones petulantia, clamoribus, sibilis, discurs(itationibus) aliisque indecoris factis turbantes praepedientesque, quatuor numis in ordinem coguntur. Qui vero noctu emanasse aut tardius (debito rediisse) convincitur, viginti quinque numos solvito; qui secundo, quinquaginta, sic tamen, ut) honesto in loco se pernoctasse fide dignis testibus) probet. Qui tertio item ausit), cum ignominia schola excluditor. (125. fol.)

Decimae legis.

Factionum, seditionum et tumultuum auctores cum infamia pro-scriptionis schola eliminantur.

Undecimae et duodecimae.

Item iudicium esto de his, qui alios ludice in aere agitaverint, vel aliam privatam exercuerint vindictam. Sic quoque conjurationum contra quosvis ordines, insurrectionum atque extra scholae limites eruptionum rebellionumque auctores eiusdem poenae rei sunt, virgisque caesi schola expelluntur. Complices autem pro quantitate et qualitate delicti vel publica oratione gratiam quaerunt, vel etiam collatione usque ad visitationem excluduntur, dominorumque visitatorum censurae subiciuntur.

Decimae quintae et decimae sextae.

Quicumque studiosorum praceptorum suorum vel dioeceseos Zempliniensis iudicio causa ceciderit, et inconsulto reverendo domino Seniore eiusdem dioeceseos ad iudices incompetentes confugerit, sinistra-que informatione aliarum dioeceseos clarissimos dominos Seniores molestrare non veritus fuerit, pro-scriptionis poenam incurrit.

Decimae septimae.

Alvi et vesicae excrementis honesta scholae loca defoedantes sex numis reprimuntur, aut pro aetatis ratione flagris coequeantur.

Decimae octavae.

Qui sepes scholae interdictum transcederit, viginti numis, qui noctu, quinquaginta coequeantur; qui autem aedificia quovis nomine vocata violaverit aut defregerit, praeter illati damni instaurationem viginti numis cohibetur; aut si minor fuerit, condignas plagas fert. Qui negligenter) ignem curarit, pro qualitate delicti debito modo punitor.

Decimae nonae.

(Qui extra) tempus publice impetratum) luserint, in glacie discursarint, (veeti fuerint), aut niveis glacialibusque globis alios petierint, vel etiam (aucupia sectati) fuerint (murosque, tecta, turres, arbores et

rupes conscen(derint, et id genus alii pe(r)iculosi sese obiecerint, maiores decem numis, (minores vero totidem) plagis refrenantor.

Vicesimae legis.

(Qui prohibitis et iliberali)bus ludis pretiosum tempus triverit, quattuor (numis punitor). (126. fol.)

Vicesimae primae.

Inanes singulorum gerrae confabulationesque nugatoriae binis numis coercantur.

Vicesimae secundae.

Errores et vagabundi saepius obiurgati, nec mores perversos exuentes non solum musaeis, sed etiam gymnasio prorsus arceantur.

Vicesimae tertiae.

Qui profugos sceleratosque cuiusvis sortis sciens prudensque, inconsultis et invitis rectoribus, receperit, detinuerit, occulaerit, veniam facti publice exorato.

Vicesimae quartae. Primi membri.

Prohibitae in flumine natationes navigationesque denis; 2) Futilla iuramenta ternis numis vendicantur. 3) Qui nulla necessaria de causa arma gestarit, scelopeta exploscrit, ad arma quempiam provocarit, verbera minatus fuerit, quinquaginta numos solvito aut flagris compescitor. Qui hostiles cuiuspiam insidias struxerit, qui cedere ausus fuerit, in vincula coniectus, pro delicti qualitate severe punitor; vel si flagitii gravitas mereatur, iuxta decimae tertiae, decimae quartae et decimae quintae legis praescriptum, superiorum sententiam et iudicium subita. 4) Qui sciens volensque ad loca suspecta venerit, cum personis infamibus conversatus fuerit, cognita causa, non nisi publica deprecatione veniam obtineto. Secundo idem faciens, publice flagris caesus, schola extorbator. Vagae vero libidinis convictus scholae carceri mancipator ac processui supra exposito sistitor. 5 et 6) Qui furtum fecerit, hortos vineasque invascrit, fraudulentos commutationes donationesque instituerit: in vincula coniectus ad damni compensationem compellitor, aut publice scholam placato. Iteratis vicibus deprehensus virgis caesus schola omnino excluditor. 7 et 8) Calumniarum, criminationum, laesionum, famosarum insectationum, conviciorum, blasphemiarumque omnium protervia prima vice publica resituti(ione in) gratiam vindicator. Post eodem in coeno sese volutans (collatione) ad visitationem usque privator. Tertio idem proterve factitantes flagris excepti, schola efficiuntur, vel certe, si scele(ris magnitudo) exegerit, ex iudicio ecclesiae politicam poen(am subeunto). (127. fol.)

Poenae Senioris et Praebitoris.

Senior, si temerario ausu iuramentum et officii sui partes neglexerit, infideliter provinciam suam administrarit, contumaciterque leges violarit: libere pro facti quantitate et qualitate admonetur, corrigitor, corripitor. Persistens in contumacia, ne malum latius serpat, totumque gregem scabie infeiciat, officio privator: vel si necessitas hoc ipsum postulet, praescripto scholasticarum legum processui traditor, legitimeque et pro merito coercetor.

Idem de negligente, infideli et contumaci praebitorio sentiendum.

Qui Senioris ipsiusque collegae in procuratione commeatus publici atque necessariis scholae ministeriis ac oneribus petulanter et obstinate detrectaverit imperium, integri mensis alimonia privator.

Collaboratores et Paedagogi vocationis suae negligentes, ad docendum socordes aut minus apti, primum ad diligentiam incitantor; si vero nulla spes emandationis appareat, officio simul et discipulis privantor.

Oeconomus supinae negligentiae convictus eandem quinquaginta numis luito.

Ceteras poenas, quae hic expresse non sunt, praecceptores, aut iuxta praescriptum supra processum iudices competentes ecclesiarum scilicet et magistratus, pro delictorum quantitate et qualitate, absque ullo determinatarum poenarum praecudio, designante exequantorque.

Multa, sive poena nunquam differtor; sed qui pecuniarum incurrerit, nec publici commeatus privatione ordinarie et sufficienter puniri poterit, intra duos menses, reddente seniore ration(es), eandem persolvito vel pignus certum dato.

(Qui merita) in poenam contumaciter subire respuerit, is aut (flagris), aut vinculis compescitor, aut societate scholastica (segregator). (128. fol.)

Conclusio.

Haece est compages et systema legum scholae Saros Patachinae latorum, relectarum, expensarum, explanatarum, recognitarum, necessariisque et utilibus adiectionibus auctarum deductarumque, quibus utpote verbo Dei, pietati, aequitati, honestati et utilitati consentaneis ac proinde futuris temporibus observandis, in doctrinae orthodoxae Helveticae confessione declaratae, pietatis, concordiae, pacis publicae et privatae, ac sanctorum morum studio promovendo, omnibus denique turbis, conspirationibus, coniurationibus excessibusve contra leges intra vel extra parietes scholae praecavendis, propositis, sancitis, defendendis, legitimo processu executioni necessariae demandandis, perlectis, expensis, idem ab initio dictas illustris heros, spectabilis ac magnificus dominus dominus Georgius Rakoezi de Felseo Vadasz, comes comitatus Bersodiensis, dominus in Saros-Patach, etc. approbatisque, benigne suam adiecit assensum; imo adiecit, approbat, stabilit, confirmat, corroborat, inque maius ac

evidentius sui assensus, suorumque piorum vereque christianorum successorum approbationis, defensionis, legitimae executionis testimonium, suum authenticum sigillum cum manus subscriptione benigne dignatus est adficere, una cum praenominatae diocesis Zempliniensis seniore reverendo domino Mattheo Tilh(meri), ministrisque eiusdem inspectioni subiectarum ecclesiarum. (Datum Saros Patach.) Anno et die supra praefato. (129. fol.)

A törvény eredetije a marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtárában, 10.213. könyvtári szám alatt, vagyis a *sárospataki anyakönyvben* 96—129. l. Ez az anyakönyv folio alakú s a XVII. századból való papír kézirat.

FÜGGELÉK.

I.

Formula iuramenti, quam aliquis recenter in primarium collationem adaptatus deponere tenetur.

Ego N. N. electus, declaratus Primarius sancte polliceor me 1) totius societatis ut et clarissimorum dominorum professorum debitum honorem salvamque ipsorum existimationem auctoritatemque semper et ubique defensurum. 2) Quaecumque scholae nostrae periculum intenderent vel clarissimis professoribus vel domino Seniori revelaturum. 3) Suffragia sive clarissimorum, sive dominorum Primariorum nemini aperturum. 4) Vernacula lingua utentibus et quibuslibet contra leges quippiam dicentibus vel facientibus contradicendum. 5) In disciplinis inter nos exercitatis ex dispositione clarissimorum professorum praeciturum. 6) Diligentiam in studiis et moribus exemplarem praebiturum. 7) Sub eadem, qua antea, lege futurum. Sic me Deus unus et trinus adiuvet.

A marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtárában 10.213. sz. a. levő sárospataki anyakönyv 134-ik lapján.

II.

De constitutione et officio Primariorum.

Prima lex.

Siquidem praeceptores, ita et senior scholae rebus plurimis scholasticis curandis vix sufficient, et ad multas res inter studiosos et omnes scholares intervenientes, ita ad disputationes varias in boni publici usum et conservationem facientes senatus scholasticus necessario requiritur: certae personae ex inventute scholastica pro senatu tali constituendo cooptantur, quae una cum seniore numerum denarium constituent, iuvenes eruditione, moribus et experientia insignes, primarii scholae cives appellandi, qui una cum praeceptoribus et seniore res scholae omni fide

et obsequio agunt, adeoque in praesentia praeceptorum per aliorum primariorum suffragia in senatum hunc scholasticum recipiantur, quorum officium et omnia eo spectantia formula sequens iuramenti, quam ibi recitare tenentur, exprimit:

Formula iuramenti Primariorum scholae civium.

Ego N. N. civis primarius scholae S. Patachinae sancte polliceor, me secundum leges, bona quaelibet communitalis meae fidei commissa fideliter conservaturum; in omnibus non privatam, sed publicam commo- dum spectaturum; praeceptoribus debitum honorem debitamque obedientiam praestaturum, salvam ipsorum existimationem auctoritatemque semper et ubique defensurum; scholae legibus praescripta munia, quantum quidem naturae infirmitas patietur, fideliter executurum; scholae existimationem tum apud peregrinos, tum apud domesticos integram retenturum, decenti vestitu incessurum; scholae civibus sine omni *προσωποληψία* serio invigilaturum et eorum delicta fideliter animadversurum, et quaecunque collegio periculum intenderent, vel domino seniori, vel clarissimis professoribus mature revelaturum; expeditiones publicas et praesidia collata ad emolumentum scholasticae iuventutis sine tergiversatione subiturum; res publice determinatas nulli revelaturum; delicta omnium fideliter notaturum et unice me ad sanctum finem in ecclesia Christi ministrandi arctissime obligaturum. Sic me Dens unus et trinus adiuvet. Amen.

Az 1621-iki sárospataki törvényeknek a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában levő példányában.

III.

Leges de officio Contrascribae.

I.

Contrascriba tanquam fidelis scholae senioris collega omnia, quae communis societatis, adeoque totius scholae existimationem, salutem et incolumem conservationem concernunt, debito quodam administrationis iure post seniores scholae ad se pertinere arbitrator; ac proinde rem communem ea fide, ac diligentia, quam rectori scholae, universoque coetui, data dextera fidei tessera, coram universa fratrum congregatione, adeoque in conspectu Dei optimi maximi promisit, procurato; secus facturus caesus schola et officio eiecitur.

II.

Absentes a choro et generalium funerum deductione diligenter observato, observatosque provocato. Secus si fecerit, severam rectorum admonitionem incurrito; secundo florennum solvito, tertio degradator.

III.

Frustra peregrinantes, quibus sub praetextu frivolo lectiones ordinarias negligere contingit, post sextum eorum absentiae diem diligenter pro unoquoque die notato; si vero notare neglexerit, ipse poenam non notatorum luit.

IV.

Musaei singulorum vesperi quidem porta clausa, mane vero nondum aperta invisito, et ne qui commilitonum desiderentur, probe observato; et si secus fecerit, denarios viginti quinque pendito.

V.

Adstantes ad valvas templi, vigiles et oeconomos in schola diligenti eorum habita ratione constituito, mensarumque et seditium adstationi destinatarum curam diligentem habeto. Quod prius si secus fecerit, poenae proxime specificatae subesto; quod posterius autem, si quod ex incuria suboriatur damnum, restituato et refundito.

Formula iuramenti Contrascribae.

Ego N. N. contrascriba scholae S(aros) Patachinae, liberis condiscipulorum suffragiis electus et a clarissimo domino praeceptore declaratus, sancte iuro et polliceor, me immediatè a clarissimis dominis praeceptoribus deponendum; illis amorem, obedientiam, fidei sinceritatem, debitumque honorem praestaturum; ipsorum existimationem ac auctoritatem sartam tectamque semper et ubivis conservaturum, eandem defensurum; nihil unquam praeter officia praescripta, inconsultis invitisque praeceptoribus attentaturum, aut eorum negotiis me ingessurum, omnes condiscipulorum excessus bona fide notaturum, nullam iurisdictionem potestatemque legum vigore mihi non concessam mihi arrogaturum; studiosos, sive coetum, neque per me, neque per alios concitaturum et contra praeceptores animaturum; quinimo modis omnibus, ne ulla seditio contra magistratum, patronos, professores aut quosvis alios, clam vel palam fiat, neve unquam ullam ob causam vel in schola conspiratio, coniuratio et insurrectio, vel extra scholam eruptio emergat, cauturum, dispensaturum;

rationem omnium curae meae commissorum redditurum; in cunctis non privatum, sed publicum emolumentum spectaturum; a scholae legibus praescripta munia serio graviterque exeunturum; scholae existimationem cum apud domesticos, tum apud peregrinos officii mei sedula administratione salvam et integram retenturum; nemini civium scholae ullam iniuriam studio illaturum; poenas ex praescripto legum delinquentibus iuste et sine personarum respectu irrogaturum; haec omnia me, quantum naturae infirmitas patietur, pro virili praesitutum, sancte polliceor. Sic me Deus trinus et unus adjuvet, Amen!

Az 1621-iki sárospataki törvényeknek a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában levő példányában.

IV.

De constitutione libi Praebitoris.

Ego N. N. scholae S(áros) Patakinae futurus libi Praebitor manu stipulata et sancta fide promitto, me, quantum in me fuerit, communis bonae diligenter fideliterque procuraturum in omnibusque non privatum, sed publicum commodum spectaturum rationemque de perceptis et expensis, omnibusque meae fidei commissis bona conscientia redditurum. Sic me Deus unus et trinus adjuvet, Amen.

Formula iuramenti Praebitoris.

Ego N. N. scholae Sáros-Patachinae ordine subsequens libi praebitor manu stipulata, sancta fide promitto, me, quantum in me fuerit, communis bonae diligenter fideliterque procuraturum, iuste conservaturum et erogaturum; in omnibusque non privatum, sed publicum commodum spectaturum, rationemque de perceptis et expensis, omnibusque meae fidei commissis bona conscientia redditurum. Sic me Deus unus et trinus adjuvet, Amen.

Az 1621-iki sárospataki törvényeknek a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában levő példányában.

V.

Partes officii Bibliothecarii.

- 1) Libros a situ et squalore conservare.
- 2) Eosdem fideliter et religiose ab interitu vindicare.
- 3) Petentibus haud gravatim, horis ad eam rem praescribendis exhibere.

4) Accipientibus certum terminum ad referendum restituendumque praescribere.

Cautio.

Hic terminus quindenam non excedat. Si vero idem, qui extulerat, porro eodem uti necesse habeat, nullo competitore existente ad terminum demum praefigendum tenere apud se audeat. (Nullo praetextu codices manuscriptorum nullave unquam cautione extra parietes scholae commodare liceat.

5) Peregrinis, cuiuscunque status, gradus et eminentiae, citra consensum rectorum et Seniorum scholae nihil commodare.

Cautio.

Si peregrinus urgente necessitate ad dominos rectores consensusque eorum impetraverit, pignore — — (in eadem theca deposito, petitis — — — reductionis restitutionisque — — — — —) (i)entibus, com- — — — — — re statis — — — — — (fol. 131.)

Ego N. N. sancta fide polliceor, me haec munia praescripta fideliter ac citra omnem fraudem exequatutum atque administraturum. Ita me Deus trinus adjuvet, Amen. (fol. 132.)

A marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtárában 10.213. sz. a. levő sárospataki anyakönyv 131—132. lapján.

VI.

De constitutione et officio bibliothecarii.

Lex.

Quandoquidem ut supellectile librorum communis bonae ne distrahatur, quin in usum communis bonae conservetur, provida requiratur cura: bibliothecarius e numero primariorum per suffragia primariorum a praecipientibus eligitur; qui esto prudens, pius, doctus, sobrius ac fidei integritatisque exploratae, cuius solerti industria ac sollicita cura libri et chartae communis bonae conserventur, ad usum publicum erogentur. Electus praesentibus scholae primariis a rectore declarator et confirmator iuxta formulam iuramenti bibliothecario praescriptam in hunc modum:

Formula iuramenti bibliothecarii.

Ego N. N. bibliothecarius scholae S(áros) Patachinae sancte polliceor, me secundum leges bona quaelibet communis bonae fidei meae com-

missa fideliter conservaturum et procuraturum; in cunctis non privatam, sed publicum commodum spectaturum; praeceptoribus debitum honorem debitamque obedientiam praestitutum; salvam ipsorum existimationem, auctoritatemque semper et ubique defensurum; scholae legibus praescripta munia, quantum quidem naturae infirmitas patietur, fideliter executurum; scholae existimationem tum apud peregrinos, tum apud domesticos integram retenturum; scholae civibus sine προσβολήσιν libros scholae usuandos erogaturum; erogatos vel modo quovis distractos repetiturum et in certa sua sede collocaturum; rationemque de omnibus fidelitati meae commissis, iis, quorum interest, vel intererit, bona conscientia redditurum. Sic me Deus Triunus adiuvet. Amen.

Az 1621-éki sárospataki törvényeknek a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában levő példányában.

TARTALOM.

	Lap.
I. Fejezet: Az iskola szervezete 1621-ben	3
I. A törvény kéziratai	3
II. A törvény forrásai	6
III. Tanoncok, tantárgyak és tanrendszer	8
IV. Vallásos és erkölcsi nevelés	19
V. Tanulók és fegyelem	23
VI. Tanulók iskolai tisztái	32
VII. Iskolai főhatóság	41
II. Fejezet: Az iskola története 1621-ben	44
Függelék	73